ను అహించని వలన మా కార్యసిద్ధిఁ గోరుట అట్లే కాబట్టి మా వ్యథ ఎట్లు తీరునో అట్లే చేయుమని అభిప్రాయము.

28 క. నీవు కురూధన పాలికి ..

29 తే. కుటిలమతు లవినీతులు...

ఇందు మొదటి పద్యములలో నీవు చెప్పిన చక్కని సంధివచనములను వినడనియు, రెండవ దానిలో నీకు కష్టము వచ్చునట్టి రాజ్యమునొల్ల ననియు, నిన్నొంటిగాఁ బంప నొల్లనని యును చెప్పఁబడినది. సంధి కాదని యా? శ్రీకృష్ణునికి కష్టము వచ్చునని యా? ఒంటరిగా వెళ్ల వలదని యా? ధర్మరాజాభిప్రాయము? సంధి కాదను నిశ్చయ మున్నప్పుడేల శ్రీకృష్ణుని పిలిచి చెప్పవలెను? సంధికి వెళ్లు వా రొంటరిగా, గాక సేనలతో వెళ్లుదురా? ద్రుపద పురోహితు డొంటరిగా వెళ్ల లేదా? శ్రీకృష్ణునకు కష్టము వచ్చునను శంక యెందుకు కలిగినది? పురోహిత బ్రాహ్మణుని పాటిశక్తి శ్రీకృష్ణునకు లేదా? ఆలోచింతము. సంధి కాదని తోచినను సంధి కానప్పుడు నయభయములను కనుపఱచి దానభేదము లయిన చేయ నేర్పు గలవాఁడు శ్రీకృష్ణుఁడు గనుక నతనిని పంపఁదల చెను. కాని కౌరవులు కుటిలచిత్తు లగుటచే ఒకవేళ దానిని సహింపక కీడుఁ దలంతురని శంకించుట ఉచిత మగును. పురోహితుఁడు యథాశ్రుత వక్తగాని, యెక్కువ చెప్పువాఁడు కాఁడు; అలాగు గాక, కృష్ణుఁడు ఎక్కువగాఁ జెప్పఁగా వారు సహింపక పోదురేమో ఇంతియ కాక ద్రౌపదీస్వయంవరములో అర్జునుఁడు, బ్రాహ్మణరూపములో నుండుటను, ద్రౌపది యాతని వరించుట, తమ కనవాంఛ్యమయినను బ్రాహ్మణుఁడు, వధ్యుఁడు కాఁడని, ద్రుపదుని పై, నుద్ధతులగుటకు అట్లే, ఇపుడుకూడ, బ్రాహ్మణునకు వా

కొక అపాయమును తలంపరని పురోహితుని పంపినపుడు ధర్మరాజునకు శంక యుదయింపక పోయి యుండును. శ్రీకృష్ణునియందో, ఇతఁడే తమకెల్ల కార్యములకును ముఖ్యుఁడని ఆతనియందు కౌరవులకు అసూయఁ గలుగవచ్చునని ధర్మరాజు శంకించి యుండును. కాని, ఉత్తర గోగ్రహణములో నర్జునుఁ డొక్కఁడే వెళ్లి యెల్లవారిని జయించుకొని రాఁగా శ్రీకృష్ణుఁడంతకంటె శక్తిహీనుఁడా? ఇది ఆలోచనీయము. ధర్మరాజు లోకజ్ఞుఁడును అతినిపుణమతి యగువాఁడు గావున తనకు స్వకార్య పరతా దోషమును పామరలోకము, తలంప కుండుటకు అట్లుం చెప్పియుండును.

40 చ. అనవుడు కృష్ణుఁ డిట్లనియె నా ధృతరాష్ట్రుఁడు వట్టివాఁడ
తత్తనయుఁడ యేల నీ పలుకు తథ్యము నీ తలఁ పే నెఱింగితి
న్మనమున శంక దక్కుము వినన్ వలతే విను మేము నిక్కము
ల్గిన సచటం గలండె రణకేళికి మాకొకన నొక్కఁడేనియున్.

మీఁది ధర్మరాజువచనములలో దుర్నయములో దుర్యోధనుఁడు ప్రధానుఁడును, ధృతరాష్ట్రుఁడు పేక్షాపరుఁడగుటను, వానికను రూపుఁడును, అనువటులఁ గాన్పించు చున్నది. శ్రీకృష్ణ వచనములలో ధృతరాష్ట్రుండుప్రధానుఁడు, దుర్యోధనుఁడు అనురూపుఁడును అయినట్లు కాన్పించుచున్నది. వారి అభిప్రాయమేమి? ధర్మరాజు ధృతరాష్ట్రునియందు తనకుఁ గల గౌరవ బుద్ధిచేత నతని సంతగా నిందించుట సమ్మతము కాక దుర్యోధనుని ప్రధానునిగాఁ జేసి యుండును. ధృతరాష్ట్రుఁడు పెద్దయు స్వతంత్రుఁడును కావున, అతనినే నిందింపవలయునని శ్రీకృష్ణాభిప్రాయమై యుండును; కాఁబట్టియే, ఈపద్యములో '(అధృతరాష్ట్రుఁడు వట్టివాఁడతత్తనయుఁడ యేల' ధృతరాష్ట్రుఁడే అట్టివాఁడు దుర్యోధను

నే అననేల, అని చెప్పినాఁడు. లేక "తత్తనయుఁడ" అతని కొడుకే, "ఏలన్" రాజ్యమేలుటకు గాను, అనఁగా ఆ ధృతరాష్ట్రుఁడే అట్టి స్వభావము కలవాఁడని అర్థము కావచ్చును. మొదటిపక్షములో "నీపలుకు తథ్యము" అనఁగా "కావలమునఁ జక్కవినరు కార్యవచనముల్" అను నీమాట సత్యము; వారు వినరని నిశ్చయము. రెండవ పక్షములో "ఈపలుకు" అనగా నేను చెప్పినమాట, తథ్యము, అని అర్థము. ఈపద్యములో "అచట రణకేళికి మార్కొన నొక్కఁడేనియున్" అని శ్రీకృష్ణుఁడు యుద్ధమునే నిశ్చయించు టెట్లు? "శంకదక్కము", అనుచోట ధర్మరాజునకట్టి శంక నిజముగాఁ గలిగెనా? సంధికిఁబోవు వారికే యుద్ధము ప్రసక్తమగునా? ఆలోచింతము ధర్మరాజు వచనములో "ఒంటియుం దరుగుటమగు" అని యుండుటవలన, అతని కాశంకనూహించి శ్రీకృష్ణుఁడట్లు పలుకుట ఉచితమగును. కాని ధర్మరాజు కా శంక యేల అనఁగా, నిజముగా నతని కా శంక మనస్సులో లేకున్నను, దుర్గర్వోద్ధతులగు వారియొద్దకు నొక్కనిఁ బంపినందుకు లోకులు నన్నునిందింపకుందురట కిట్లు చెప్పుట కాని వేఱుకాదు. శ్రీకృష్ణ వాక్యములోఁ గూడ, నచ్చటఁ దాను యుద్ధముచేయఁ గలవాఁడనని యతని అభిప్రాయము కాదు. ఎందుచేతనంటె, దుర్యోధనుఁడు, అర్జునుఁడును తన్ను యుద్ధసహాయునిగాఁ గోరవచ్చినప్పుడు తాను పాండవపక్షమున యుద్ధము చేయనని చెప్పియే ఉండెనుకదా! ఇప్పుడు యుద్ధము చేయునా? మఱేమనగా "నేనల్గినచో లోకములనే సంహారింపఁ గలను; నా అల్కచేతనే వారందఱు నశింతురు; నన్ను యుద్ధములో మార్కొన నుండువాఁడెవ్వఁడు? నాకు యుద్ధ ప్రసక్తి

మ్మే ఉండదు. కావున యుద్ధముచేయనని పలికిన నేను యుద్ధము చేయవలసి వచ్చునని కాని, నన్నొంటిగాఁ బంపినందుకు లోక నిందవచ్చునని కాని శంకవిడువుమని' అభిప్రాయము కావచ్చును.

31 క. వినుపుము కౌరవసభ కే
జను నెట్లను మేల యర్థ సంసిద్ధియు నౌ
మనకొఱకటం బాపము రా
కునికిఁ గతమైనపలుకు లాడఁ జను గలుగున్.

ఇందు "ఎట్లనుమేల", అనఁగా సంధి అయినను కాకున్నను మేలే అని తోఁచుచున్నది. "అర్థసంసిద్ధి" అనఁగా సగపాలు సిద్ధించుట, కాని సంజయునితో చెప్పినట్లు అయిదూళ్లు మాత్రము కాదు. "మనకొరకటం బాపంబు రాకునికిఁ గతమైన పలుకులు" అనఁగా సంధిఁ జేయుమనిఁగాని, క్షాత్రము విడిచి శాంతినుండుటకు గాని, లేక యుద్ధము ఘటస్థించినపుడు క్రూర కృత్యములోఁ గాని, మనకు పాపము రాకుండునట్టి పలుకులు మనయందు పాపము లేదని లోకులు అనునట్లు అభిప్రాయము. ఆపాపము వారిదే కాని మనది కాదని తాత్పర్యము.

భీముఁడు శ్రీకృష్ణునితోఁ బలుకుట.

43. క. సమరంబు గలుగునందును, మము వెఱపింపఁగ వలదు మాధవ నీవా
కుమతియగు ధార్తరాష్ట్రుఁడు, శమించు కార్యంబు నడపు సౌజన్యనిధీ.

ఇందు శ్రీకృష్ణుఁడు తమ్ము వెఱపించినట్లు భీముఁడు పలికెను గదా! శ్రీకృష్ణుఁ డెచ్చట వెఱపించినాఁడు? భీముఁ డెందు కాలాగు పలికినాఁడు? ధర్మరాజు యుద్ధము లేకుండ సంధయే అగునట్లు చేయుమని చెప్పినప్పుడు శ్రీకృష్ణుఁడు సంధి కానేరదు; యుద్ధమే

అగును: అదియే కర్తవ్యము. అని మాటి మాటికి పలుకుచుండుటవలన అదియే వెఱపుగా భావించిభీముఁడు అట్లుపలికినాఁడు.

45. శా. మాపాస్తుంబును దాంధుఁ డాతఁడువనీ పంపెట్టునుం జేయుఁగా
కోపం బడ్డము సెప్పరెవ్వరును మానోద్రేకమున్ గర్వమున్
గోపంబున్ మదను ద్రిప్పవాప్తజనులం గుందించుటం బోయిన
ట్లే పోనిత్తురు గాన నిన్నతఁడు జాలింబెట్టెడుం జూడుమీ.

ఆ దుర్యోధనుఁడు నీవు చెప్పినట్లు వినఁడు. అచ్చటి వారెవ్వరును వాని కడ్డము చెప్పరు. వానిని దురభిమానము, గర్వము, కోపమున్ను ఎట్లు త్రిప్పినో అట్లేవాఁడు తిరుగును. కావున ఆప్తులను వాఁడు బాధించుటలో వాఁడు పోయినట్లె పోనిత్తురు కాని, త్రిప్పఁ జాలరు కాఁబట్టి, అతఁడు నిన్ను జాలింబెట్టెడుం జుమీ," అనఁగా బాధించును సుమీఅని అర్థము. ఇందు "మమ్మును వెఱపించెదవేల; నీవు సంధికిఁ బోయినపుడు దుర్యోధనుఁడు నిన్ను వెఱపునొందునట్లు చేయును సుమీ! అది నీవు చూచికొనుము. మా వెఱవు మాటకేమి?" అని తన ధైర్య గాంభీర్యములను ప్రకటించుచు శ్రీకృష్ణుఁడు మేనత్త బిడ్డఅగు తమను పరిహాసముగాఁ బలికిన వెఱపుమాటకు బదులుగా, నాతని గుఱించియుఁ దాను పరిహాసముగా నే వెఱపుమాటగా "చూడుమీ" అని పలికిన ట్లూహింప నగును.

46. ఉ. చొచ్చినచోటఁ జొచ్చి తెగఁజూచెద నంచు మగండు గుంచుదున
స్వేచ్ఛము బాహుగర్వమున నీవు సుయోధనుఁ బట్టి వానికోఁ
బొచ్చెము లేక కూడిమనఁ బోవక వోవఁగరాదు నాసతి
స్వాచ్ఛుఁడు రాచవారుఁ గురువంశము చేటున కోపకుండుటన్.

నే నిచ్చట దాఁగిన నచ్చటఁ దానును బ్రవేశించి నన్ను తెగఁజూచె ననుచుఁ జూచును అట్టి, వానితో నైచ్యము లేక కూడి బ్రతుకుట కొప్పికొనకే తప్పకున్నది, నాకట్లు సమ్మతము కాకున్నను అర్జునుఁడును ధర్మరాజును వంశ నాశమున కోర్వకుండుటచేత నని అర్థము. ఇందు "కురువంశము చేటునకు" అనఁగా యుద్ధమున కనియే కదా! అర్జునుఁడు ఇంకను తన అభిప్రాయ మెట్లో చెప్పనే లేదు కదా! భీముఁ డెందుకట్లు పలికినాఁడు? ఒకప్పుడు ఇదివఱకు ముందే ద్యూతాంతమందును, పిమ్మట వరణ్యావాసములో నున్నప్పుడును, తాను యుద్ధమునకు విజృంభింపఁగా నప్పుడు వారు తనను వారించి యుండుటచేత నిప్పుడట్లు చెప్పినాఁ డన్నచో, అర్జునుని అభిప్రాయము ఎప్పటికిని యుద్ధము వలదని కాదు కదా! అట్లుండఁగా నాతని మాట వినకయే అట్లు నిశ్చయించుట సంగత మెట్లగును? విచారింతము.

అర్జునుఁ డిప్పు డేమియును పలుకకున్నను ధర్మరాజు పలికిన మాటలలో సంధియే కాని యుద్ధము వలదని కాన్పించుచున్నది. అర్జునుఁ డెప్పుడును ధర్మరాజు మాట నతిక్రమించువాఁడు కాఁడు. కావున నిప్పటికిని ఆతని అభిప్రాయ మట్లే అయి యుండు నని నిశ్చయించి భీముఁ డట్లు పలికియుండును

48 చ. తనపాలి సొమ్ము నంతకు నుపగ్రహరూపం గపటంబు చూపనే
ర్చినఁ ధృతరాష్ట్రనూనుఁడు యశోభరితం బగు భారతాన్వయం
బునఁ గొఱ నింద విద్యునను బుద్ధి దురాత్ముల కెల గల్గు నా
యనయము వోయి హీనగతి నైన ఘటించిన నెంత యొప్పునో.

ఈ పద్యములో నాల్గవపాదము కర్థము సరిగాఁ గానరాదు. యథాశ్రుతముగా మీఁది మూఁడు పాదములలోను దుర్యో

ధనుని దుర్ణయము కనఁబడుచున్నందున ఇవుడు అ;‘అనయమునన్’ అనఁగా దుర్ణయముపోయి, అనియు, హీనగతిచేత నయనను ఘటించిన (సంధిఅయినచో) అని అర్థమగును. కాని హీనగతి యెట్టిది? యెవ్వరికి? దుర్ణయము పోయినచో, వారికి హీనగతి యెందుచేతను? సరిగానుండలేదు. అందుకే కాఁబోలు క్రొత్త పుస్తకములలో "ఆయన మెయి బోయి' అని దిద్దిపాఠమును వ్రాసినారు. కాని అప్పుడును అర్థమెట్లో తెలియరాకున్నది. ఈ పద్యములోనే మొదటనే "తనపౌరివెంపు నంతకును" అని యుండుటను, ఇచట "మెయి" అనుదానికి "శరీరము" అర్థము చెప్పినచో మెయిఁబోయి "అనుచోట మెయిన్+పోయి అని అగును కావున ఆ యర్థమున్ను సిద్ధింపదు. కాఁబట్టి యింకనేదో యొక విధముగఁ జెప్పవలయును కావున నిట్లగు నేమో! "ఆయనయము వోయి హీనగతినైన ఘటించినన్". అనఁగా అట్టి దుర్ణయము పోయి దురభిమానము విడిచికొని తనకది హీనగతి అని తలంచుకొనినను, సంధి కొప్పికొనినచో నెంతయును ఒప్పుగానుండును లేక, మనకు "ఆయనయము వోయి (దాయవిభాగపు శాస్త్రప్రకారము తప్పి) "హీనగతినైనన్" న్యాయముగా పాండురాజు దిగ్విజయములో సంపాదించినదియు శంతనురాజ్యములో సగపాలును కలిసి యెక్కువ రాకన్నను సగముగానైనను మాకిచ్చుకొనునట్లు ఘటించినన్, సంధి అయినచో ఒప్పు అగునని కావచ్చును. దీనికి కొందఱు ధర్మరాజు తుదకు కోరిన ప్రకారము అయిదూళ్లు అయినను అని చెప్పుదురు. కాని అది భీమునికి సమ్మతము కాదు కావున, అట్టి అర్థము స్వారసికముగాఁ గానరాదు.

57. క. అది యెవ్విధమున నైనను
నిజసోదర సంధి సేయవలయున్.

అనఁగా మీరాడఁ జెప్పినరీతిని గాని కెక్కువచ్చినట్లును లేక సగమయినను ఏవిధముగా నైనను అని తాత్పర్యము.

58 తే. అని సహోదరు లాజి నాయాసపడుట
కోర్వమియుఁ గౌరవులఁ జంప నొల్లమియును
గలుగ శైత్యంబు పెంపొందఁ గరుణ నార్ద్రి
దైవఁ డవనజుఁ బురికొల్ప నాత్మఁ దలఁచి.

ఇందు యుద్ధములో తనసోదరుల కాయాస మొల్లని వానిఁగా భీముని దలంచెను కదా శ్రీకృష్ణుఁడు భీముని తలంపులో తనకే స్వాత్ర మాయాసము రావలదనియా, లేక పరాజయము వచ్చునని శంకయా? క్షత్రియులకు యుద్ధములో నేమాత్ర మాయాసము రాకుండునా? ఇంతకుముందువారు యుద్ధములు చేయలేదా? భీమునకు పరాజయశంక అసంభావితము కదా! అది యెట్లయినను పాండవులే స్వయముగా శాంతించియుండగా, శ్రీకృష్ణుడు వారిని పురికొల్పు టెందుకు? భీముఁ డుద్ధతుఁడును, యుద్ధప్రియుఁడును అయ్యును, ఇప్పుడు అతని చిత్తవృత్తియే మారి, కరుణార్ద్రమగుటను శాంతవచనములు పలుకుట యుచితమగును కాని అట్లు అతనికి చిత్తవృత్తి మారుటయే అనుచితమని తలచి అట్లు చెప్పియుండును.

శ్రీకృష్ణుఁడు దుష్ట సంహారము చేసి భూభారము నడంచుటకే అవతరించిన వాఁడగుటను, భారత యుద్ధము కాక, దుష్ట సంహారము కాదు కావున, అది భీమార్జునుల మూలముగాఁ

గావలసినది కాఁబట్టి; భీముని చిత్తవృత్తి మరల మార్పుటకయి పురికొల్పియుండును.

55 ఉ. యుద్ధము మీఁదఁ బెట్టుయు మహోగ్రవిరోధుల నుల్కఁజేయుద
క్రోధగతియున్ సుయోధనుని యున్నతి సైఁపరే భూరి రాజ్యసం
సిద్ధిని జాగ్రజన్మునకుఁ జేయు తలంపును గల్గినీ వసం
బద్ధము లైనవాక్యములు పల్కుట యొప్పునె కీచకాంతకా.

మీఁదిఁ పద్యములోని అభిప్రాయమునే స్పష్టపఱిచి అట్టి తలంపు గలనీకు ఇట్టి శాంతవచనములు అసంబద్ధములు అనుట లో నీవాతలంపు మార్చుకొనుట అసంబద్ధమని తాత్పర్యము. తలంపుమార్పుటకే పురికొల్పుట.

59 ఉ. బంటుతనంబు మాటలకుఁ జాలదు పాండు నృపాలు పోలు నై
కొంటయు చాలదన్న నృపకుంజరు మాటల కడ్డరా
కుంట రొయుంగ భీముడు సుయోధను చందముఁ జూచి యుక్కడే
మంటి నుపేంద్ర నన్ను నిరజాగ్రయున న్గొనుమూద లించవన్.

ఇది భీమునివాక్యము.

ఇందు శ్రీకృష్ణుఁడు తనయందు పిరికితనమా పాదించినట్లు తెలిసికొని భీముడు శాంతినివిడిచి "నీవు నాకు యుద్ధప్రోత్సాహపు మాటలు చెప్పెదవేల? ధర్మరాజు మాతండ్రి పాలువాఁడు వచ్చుటే చాలుననుట వలన, అనఁగా సంధియే కాని యుద్ధము వలదనుటను, అతనిమాట కడ్డురాఁగూడదని అట్లు చెప్పితినికాని వేఱుకాదు. నీవు దానిని వెఱపుగాభావింపవలదు. ధర్మరాజుమాటలకు నే నడ్డురారాదు. నాకును ధర్మరాజు మాటలుఅడ్డుకానిచో అనఁగా నాతఁడు యుద్ధము ఒప్పికొనినచో, మును యుద్ధమందు నష్టమగు దుర్యోధనుఁడు నావలనఁ బొందిన పాటును చూపి, నిన్ను

ముదలకించెదను" అని చెప్పెను ఈ పద్యములో "చందముఁ జూచి" అనుచోట "జూపి" అనిపాఠమున్నచో బాగుగనుండును.

68 ఉ పార్థుఁడు పోరఁ దేరు గడపం దనకున్నను గోరి యెంతయుం
ప్రార్థనఁ జేసె దాని కనురాగము వొందితి నేను గాన
యుద్ధార్థులమైన మాకు నిను నాసపడందగ నీ యశంబు నా
వార్థములీన్ విరోధివిజయంబునఁ దక్కఁగ గొంటఁ గల్గునే.

దీనిలో అర్జునుఁడు తన్ను యుద్ధములో సారథి యగుటకు ప్రార్థన సేసె ననుటవలన అర్జునునకు యుద్ధమం దత్యంతోత్సుకత ఉన్నట్లును, తనను సారథిగాఁ గోరినంతమాత్రముననే దనకుఁ గూడ నంతగా యుద్ధకాంక్ష కలిగియుండుటను, యుద్ధార్థులమైన మాకు "నినునాసపడన్" అని తమ ఔత్సుక్యమును దెలుపుచు, "వివ్వచ్చుఁడు రాచవారుఁ గురువంశముచేటున కోపకుండుటన్" అనుభీముని మాటలోఁ గనఁబడు అర్జునుని యుద్ధవైముఖ్యము తలంపు భీమున కది తప్పు అని సూచించుటకు, సారథిగామాత్రి మాఁడవలసిన నాకే యింత యుద్ధాభిలాషకలిగి యుండఁగా ఫలభోక్తవగు నీ కిట్టి వైముఖ్య ముచితము కాదని అతని ప్రోత్సాహమున కట్లు చెప్పె నని తాత్పర్యము.

68 క అని విని దేవకీతనయుఁడా తనికిట్లనుఁ జెప్పినంతకం
టెను మిగులంగఁ జేయుటగడింపి మగఁడవు నిన్నుఁ జెప్పఁగాఁ
గొని పలుమాటలు నాకునిలకున్ భయ మొందక దుఃఖవార్థిలో
దీనమునఁ గొల్ల నక్కొలఁది దీర్చి సుఖాత్ములఁ జేయు పావనీ.

ఇందులో శ్రీకృష్ణులకు కలిగిన దుఃఖమెద్ది? దానిని భీముని వలన తాను నిస్తరించు టెట్లు? శ్రీకృష్ణుల అభిప్రాయమేమి? "మమున్" అని తన్నుఁ గలిపికొని ఆపదల నుగ్గడించు

టను, వారి యాపదలు తనవిగా భావించినప్పుడు, తమయాపదల విషయములో భీమున కెంత ఆతురత యుండవలెనో ఆలోచింప వచ్చు నని శ్రీకృష్ణుని అభిప్రాయము కావచ్చును.

71 తే. చెప్పఁ గల యంతవట్టును జెప్ప
జాతశత్రుండు వింటి వా తెఱఁగు
మాకు నెల్లను బలుకంగ మాట లొండు
గలవె యైనను జెప్పెదఁ గన్నయంత.

ఇందు "గన్నయంత" అనఁగా ధర్మరాజు నీతోడను, నీ వాయనతోడను చెప్పిన మాటలలో నేను తెలిసికొనినంత, అని. ఆమీ సంభాషణములలో నాకు తెలిసినది ధర్మరాజు వచనములలో యుద్ధము వలదనియు, నీమాటలలో యుద్ధమె అగు ననియును, అభిప్రాయము.

అర్జునుఁడు.

72 మ. ధృతరాష్ట్రుం డతిలోభదూషితుఁడు ధాత్రీ భాగ మీనేర్చునే
సుతుఁడుం గష్టుఁడు సంధియేల యగు నంచున్ మున్న కైపెక్కిన
ట్టితలంపయ్యును నీకుఁ గల్గినది గాండీవంబు దివ్యాస్త్రసం
తతియుం జెట్టినయట్లు యుండ మముఁ జింతం బాపఁగా దోఁకదే.

ఇందు "మున్న" యనఁగా, శ్రీకృష్ణుఁడు సంధికై పోకమున్న, లేక వారు చెప్పినమాటలు వినకముందే, అని కావచ్చును. "కైపెక్కినట్టి తలంపు" అనుదానిలో, "కైపు" శ్రీకృష్ణుని కని చెప్పెదుగు, కాని కౌరవులకు కైపెక్కియున్నట్టి తలంపు అని, కైపెక్కుట వారిమాటలు విని కదా నిశ్చయింపవలయును? అట్లు వినకముందే నీ కెందు కట్టి తలంపు పుట్టినది అని; లేక, కైపె

క్కనట్టి తలంపు, యుద్ధావేశపుతలంపు సంధిఁజేయుక మునుదే యుద్ధపు తలం పేల కలిగినది? అనితాత్పర్య మగును.

73 ఉ. నీ వొనరింపఁ బూనిన పని గమలోదర కీడు పుట్టునే
కా పనివల్ల యుండి యవు గార్యములట్లగుటం బ్రయత్నసం
భావనసేతఁ బౌరుషము పద్ధతి తత్ఫలసిద్ధి వొందుదోఁ
దైవము నోడ్పడన్ వరియుఁ దథ్యము రెండును నీ వినోదముల్.

ఇందు అర్జునునకు శ్రీకృష్ణునియందు దైవభావ ముండు టచేత నొక కార్యసిద్ధికి దైవమానుషములు రెండును కావలయు దైవ మగు నీవే దూతభావ మొంది పురుషప్రయత్నమును జేయునప్పుడు కార్యసిద్ధి యెందుకు కాకుండును అనిభావము. శ్రీకృష్ణాభిప్రాయములో తనకు సంధి సమ్మతమే కాదు. ఈ పురుష కారమున్ను ధర్మరాజుది కాని తనది కాదు. కావున దైవ మానుషములు రెండును సమకూరక కార్యసిద్ధి కానేర దని నిశ్చ యము.

74 ఉ. పేరిమి ధర్మజుం బరిభవించిన ద్రోహులు వధ్యు లన్న నె
వ్వారికిఁ బోలదే సుజన వత్సల నీ విటు లంటివారు మ
న్నార సమిత్తి చేడ్పఱచి యింతలు చేసినదాన నీ మదిం
గూరిన కూర్మి పెంపునను గోపము పెంపువఁ గాదె యారయన్.

పేరిమిన్ స్వభావ వైరముతో వారు మమ్మింతలు చేయు ట చేతమాయందలి కరుణను బట్టి వారియెడల నికిట్టి ద్వేషము కావున మేమే సంధిఁగోరుచుండఁగా నీకేల అట్టితలంపని పూర్వ ముతో సంబంధించును.

75 ఉ. ఐనను చిత్తగింపు ద్రుపదాత్మజ బావధ వల్లు సేసినన్
దానికి సైప లెన్న నని దైన్యముఁ బొందుట కోర్చి యున్నాయిం

నావఱ్ఱూమినిం జవుట కారుణికోత్తమ నీ వెఱుంగవే
కావ సహించి పాండవులఁ గౌరవులం దగఁ గూర్చు టేర్పడన్

అట్లు వారు చేసినను అన్నిక్లేశముల నొందిన మేము సహించి సంధిని కోరుచుండఁగా, నీ కేల అట్టితలం పని తాత్పర్యము. ముందే శ్రీకృష్ణుఁడు సంధి యేల యగు నని అనుటచేతనే యిప్పు డిట్లనుచున్నాఁడు. కానికార్యములు అగునట్లు చేయుటలోను దయనీయులు కాని వారి యెడఁ దయఁ జేయుటలోనే కదా, నీ అఘటనీయఘటనాపాటవమున్ను అకారణకరుణాశాలిత్వమున్ను ప్రకటింపఁబడు నని సూచించుటకయియే "కారుణికోత్తమ" అనిసంబోధించియుండును.

78 తే. అల వెఱుంగక ధార్తరాష్ట్రులు గడంగి
మమ్ముఁ బఱచినపాటులు మానసమునఁ
జవుటఁ బెట్టిన విత్తుల చంద మొంది
యంకురింపక చెడిపోయె నంబుజాక్ష!

'అల వెఱుఁగక', ఒప్పు తెలియక; 'చవిటినేలఁ బోసిన విత్తులు' వలె, మమ్ము వారు నాఁడు పెట్టినపాట్లు నాఁడే చెడినవి అనుటవలన మాకు క్రోధబీజములు నశించినందునఁ గ్రోధము శాంతించిన దని తాత్పర్యము.

80 మ. హిత మిట్టిం గిది మాకు ధర్మువు తెఱంగి ట్లుండు నం చేను నీ
మతి బోధింప నలంతినే? హితము ధర్మంబున్ విచారిం
చి తగం బొమ్మని యేది యంచి గది విశ్వస్తంబుగం జేసి యు
న్నతిం బొందం గలవార మై యునికి ద్రష్టం డేడు సావిత్రాకే.

అనఁగా మా కేది హితమో, ధర్మమో తెలియఁగద్దియో, దాని నీకు బోధింపఁ గలవాఁడనా? మాకు హితమును, ధర్మమును,

నీవే ఆలోచించి, దేనిని చేయు మన్న, దానినే చేయువారము. ఇందు హితము ధర్మవు, అని వేఱుగా చెప్పుటకు, అర్జునుని అభిప్రాయ మేమి? అనఁగా సంధి సత్యప్రియ మగుటచే. "న యుద్ధేన కదాచన" అని యుద్ధనిషేధము కాన్పించుటచేత మేము సంధిఁ గోరినవారము; గాని మాకది హితము శుభోదర్కముఁ అగునో కాదో; యుద్ధము ధర్మవిరుద్ధము కాకుండునో లేదో, అది విచారించి నీకుఁ జెప్పఁగలంతవాఁడనా? లోకసామాన్యదృష్టి చేతనే మేము సంధిఁ గోరుచున్నవారము. ఇట్టి కుత్సితులతోడి సంధి హితము కాకున్నను, యుద్ధము ధర్మవిరుద్ధము కాకున్నను నీ కెట్లు సమ్మతమో అట్లే విధింపవలయు నని తాత్పర్యము. కొన్నిధర్మములు సత్యప్రియములు కాకున్నను హితము లగును గావున, మాకు హిత మగుధర్మమునే విధింపవలయును.

శ్రీకృష్ణుఁడు.

81 ఉ. నేరుపున లావునం గృషికి వేయువిధంబుల నేల వర్చినన్
కోరకున నిష్ఫలంబు దివిజోత్తముఁ దగువర్షము లేకయున్న నా
పూరుషుఁ డెంత లెస్స చేసినను పౌరుషముల్ ఫలియించు టెట్లు దా
దరణమునం బ్రసన్న మగుదైవము చేతనె మానె ఫల్గునా.

ఈపద్యము అర్జునుని మీఁదివాక్యమునకు అనుగుణమగు నుత్తర మెట్లగును? అర్జునుని మాటలలో మాకు హితము ధర్మము ఎద్దియో దానిఁ జెప్పి చేయించు మన్నట్లును, శ్రీకృష్ణునిమాటలలో దైవ మనుకూలింపక పౌరుషములు ఫలింప వనుటయును కాన్పించుచున్నది. ఈ రెంటికిని ఆనుగుణ్య మెట్లని? కాఁబట్టి ముందు వచ్చెడిపద్యముతో సాంగత్యము చేసికొనవలయును.

83 ఉ. కావున సంధికిం బురుషకార మొనర్చెద గోపిసంతతున్
దైవము చేత యెట్లగునొ దాని నెఱుంగ సుయోధనుండు సం
భావన చేసి పాలొసఁగు పాడియ నిగ్గిన భాగ్యమూనఁగా
నేవిధ నైనను దెలుప నింతలు పొందము లాచరించునే

ఇందువలన నర్జునునకు మొదటిపక్షము సంధియు, రెండవపక్షము యుద్ధముగాను తెలిసికొని, అతని మొదటిపక్షమును మొదటనే పూర్వపక్షమెందుకు చేయవలయు నని తలంచి, సంధి ప్రయత్నయాపమగు పురుషకారమే నాశక్తికొలఁది జేసెదను గాని, వారియెడ 'దైవముచేత' (అనఁగా దైవము చేయఁదలచినది) యెట్లుండునో తెలియఁ జాలను. అనఁగా వారి కనుకూల దైవమున్నట్లు తెలియను. దుర్యోధనుఁడు మన్నించి మీ పాలిచ్చునట్టి న్యాయబుద్ధిఁ గలవాఁడయినచో, నింతకు ముందు మిమ్ము నశింపఁజేయనగు పాపములు చేయునా? అట్టి పాపబుద్ధిఁగల అతఁడు ఇప్పుడు న్యాయబుద్ధిఁగలవాఁ డగునా? ముందు, వారుచేసిన పనులఁబట్టి యూహించి చెప్పితిని కాని, భవిష్యత్తు నెట్లు తెలియఁగల మని లోకదృష్టిని చెప్పినమాట గాఁ దెలియ నగును. లేక మీపక్షమునఁ బురుషకారముఁ జేసెదఁ గాని మీ దైవ మెట్లున్నదో తెలియదు, అని అర్థము.

84 వ. అది యెల్ల నట్లుండె నిచ్చట విరాటపురులం జెట్టింప నీవు పోయి
నప్పుడు భీష్ముండు దుర్యోధనుతోఁ జెప్పిన తెఱంగు.

85 ఉ. ఎవ్వనివాఁడు ఫల్గునుఁడొ—యిత్తఱిఁ బొం దగు చేతయుం దగున్.

అని చెప్పఁగా

87 ఆ. మనకుఁ బాండురాజతనయవర్గమునకు
నెట్లుపొందుగలుగు నేను రాజ్య

భాగమీఁకు సమరభంగి నవిక్రమ
విరతిఁబూఁను టెదిరి నిశ్చయంబు.

అనెడు మీఁదివాక్యముల సందర్భములో దుర్యోధనుని అభిప్రాయము యుద్ధమే కావలయును కాని సంధిలో రాజ్య భాగ మియ్య నన్నట్లు స్పష్టమగుచుండఁగా, నిష్ఫలము మనము చేయు నభిప్రాయమెట్లు సఫల మగును. ఇందులో వారి యదృష్టము కూడ కారణమయి యుండును; కాన అది దుర్యోధనుని అభిప్రాయమున యావద్రాజ్యమును తానే యనుభవిం చుటకుఁ గాని లేక, యుద్ధములో దానుచేసి యావద్రాజ్య మును విడిచికొనుటకుఁ గాని, రెంటిలో నొకదాని కనుకూ లించి యుండఁగా, నది భాగప్రాప్తి కెట్లు నిమిత్త మగును? కావున మనపురుషకార మెట్లు సిద్ధించు నని తాత్పర్యము ఒకరి ఫలమున కొకరియదృష్టము ఎట్లునిమిత్త మన్నచో, "యచ్చ కార్యం యదదృష్టాధీనం తచ్చ సాక్షాత్ పరంపరయా వా తదుపభోగం జనయతి" అను శాస్త్రనియమప్రకారము వారి యదృష్టము కూడా మనపురుషకారముకు కారణము కావచ్చు ను. మనపురుషకారముకు మనయదృష్టమే కారణ మని చెప్పక వారియదృష్టము కారణముగా నెందుకు చెప్పవలె ననఁగా:— శాస్త్రదృష్టిచే దైవపర్యాయమగు నదృష్టపదము శుభాశుభ నిమిత్తపరమయినను లోకదృష్టిలో శుభమాత్రపరముగానే వాడఁబడుటచేత నిచట సంధియగుటలో వారికి సుఖమే కావున వారిదైవ మెట్లుండునో అని చెప్పవలసి వచ్చినది. ఇంతవఱకును యుద్ధమే కావలయునను నిశ్చయముతో నున్న దుర్యోధనుని అదృష్టము, అతనిజీవితనాశమును, యావద్రాజ్యనాశమును,

తప్పించి జీవితలాభమును, అర్ధరాజ్యలాభము నొందునట్టుల నాతని బుద్ధినిశ్చయమును మరల్పఁగలది నై యున్నదో లేదో అని దూరాభిప్రాయము. "బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ", అనుప్రకారము బుద్ధియును అతఁడు చేయుకర్మలను బట్టి చూడఁగా బుద్ధిని మార్చునట్టి అనుకూలాదృష్ట మున్నట్లు తోఁచదు. కాని పురుషుని వాసనారూపమయిన అదృష్టము సత్సంగాదికమువలన మార్చుకొనఁ దగియుండును కావున, నిప్పుడు ప్రయత్నముఁ జేసి చూతమని శ్రీకృష్ణాభిప్రాయము కావచ్చును. ఇందువలన అదృష్టము దుర్బోధము విచిత్రము అయియుండు నని మనము తెలియఁదగి యున్నది.

నకులుఁడు

౧౦ ఉ. అనిన ముకుందుతో నకులుఁ డల్లన యిట్లను నీకు ధర్మజుం
డును బవనాత్మజుండు నరుడుం దగఁ జెప్పటఁ జిత్తగాదు మా
మనము లరణ్యవాసమున మత్స్యమహీపతిపాల నున్న య
ద్దినములభంగి గాదు కృపఁ దీవ్రతఁ గుందినచంద మయ్యెడున్.

ఇందు మామనస్సులు అరణ్యవాసాజ్ఞాతవాసదినములలో నున్నట్లుండ లేదు. అప్పటిదుఃఖవేగము తగ్గి వారియెడఁ గృపగలుగుటవలన తీవ్రత తఱుఁగుటంజేసి సంధి కిష్టపడుచున్నాము, లోకమందు కష్ట మనుభవించుచున్నప్పటి కోపము క్రమముగా తగ్గుట ఆచారమే కదా! 'తగఁ జెప్పట,' ఇప్పటికి నగునట్లు చెప్పట.

౧౧. క. కడవఁగ రాకుండు పసరము నడచిన రాకుండు బెయ్య నడవలయును గాకే
చెడు తెరువు కారవ్యులకడ నిలుచుం గాక మనకుఁ గ్రౌర్యంబేలా

ఒకఁడు 'కడవన్ కాసీ' కడవ అగునట్లు, కుండను పగులఁ గొట్టినట్లు, ఆవును కొట్టినచో దానికి, ప్రతిగా మఱియొకఁడు వానిదూడను కొట్టవలయునా? చెడుత్రోవ ఆ కౌరవులయందే ఉండు గాక వారు మన కపకారము జేసినందుకు మనము మఱల వారి కపకారముచేయువలయునా? ఇచట వారు మనకుచేసిన అపకారము ఆవునుకొట్టినట్టిది; మనము వారికిచేయఁగలది దూడను కొట్టునట్టిదని అర్థము. అపకారత రెంటిలోను సమానమయ్యును అపకారములలో తారతమ్య మున్నది. ఆవుకు చేసినబాధకంటె దూడకు చేసిన బాధతో హానియెక్కుడయినట్లు వారు మనకు చేసినబాధలకంటె మనము వారికి చేయఁదలచిన దానివలన వారికి గలుగుహాని యెక్కుడు. ఎట్లనగా వారు మనకు చేసిన పరిభవము రాజ్యహరణము, మొదలగునవి నివర్త్యములు లాక్షాగృహదాహనము మొదలగునవి ప్రాణహానికరము లగుటను. ఎక్కుడయ్యును, అవి యెట్లో దైవానుగ్రహమున మనకు తప్పినవి. మనము చేయఁదగినది, యుద్ధములో వారిని చంపుటకాని వేరుకాదు. అది అనివర్త్యము "ఏతి జీవన్త మానందో నరం వర్షశతా దపి," అను న్యాయమున ఎట్లో మనము జీవించియుండుటను ఎప్పటికయినను సుఖములను పొందగలము; వారు యుద్ధములో మృతినొందిన పిమ్మట మనము పశ్చాత్తాపము పడినను ప్రయోజనము లేకపోవును అని తాత్పర్యము ఈ పద్యములో 'కడవగన్' అను పాఠముకంటె 'కడువగన్' అని పాఠ మయినచో బాగుగఁ దోచుచున్నది.

92 క. అట్లుంగాక నీవు వనపాలికిం బోవుట ధార్తరాష్ట్రు లాదరింపకుండ
వెలువరేని నీ పోయినప్పుడ యీ కార్యంబు చక్కనగును.

ఈపాఠములో నర్థము సరిపడినట్లు కానరాకున్నది.

క. నీవు దమపాలికిం బోవుట ధార్తరాష్ట్రు లాదరింపకుండువారె

అని ప్రాఁతపుస్తకములలో పాఠమున్నది. ఇదియే సరిగా నున్నట్లు తోఁచుచున్నది. లేక మొదటిదానిలో "ధార్తరాష్ట్రు లాదరింపకుండ వెలువరె' అనఁగా వెళ్ళవరా? అని అర్థమగునట్లు పాఠమయినను గాఁగ నుండును 'నీ' అనునది లేఖకప్రమాదము కావచ్చును.

సహదేవుఁడు

93 ఉ. రక్కసమాట లాడెదరు రాజును దమ్ములు వారిలోన
నీ వొక్కరుఁడైన గాదనక యూఁకొనుచుండుట యింతకంటె
చేటెక్కటి యున్నె వేఁడికొన నైనను బోయెదవో సుయోధనుం
డెక్కడ భూమిలోన సగ మిచ్చుట యెక్కడ దానవాంతకా.

దీనిలో రక్కసమాట లెట్టివి? రాజును, తమ్ములు నెవ్వరు? 'రక్కసమాటలు' రాక్షసపుమాటలు (అనఁగా మాయమాటలు.) రాజు ధర్మరాజు, తమ్ములు, భీమాదులు. అని చెప్పుదురు. వారిమాటలు మాయమాట లెట్లనఁగా: ఇంతవఱకును శత్రువులవలని బాధల నొందుచున్న మమ్ము నుద్దేశించి, తాను కూడ విషాదము గనుపఱచుచు, ద్యూతసమయమ్ము నిస్తరించి నవెంటనే శత్రుల నిర్జించి రాజ్యసుఖముల ననుభవింపఁ గలవార మని మమ్మూరడించుచు, నిప్పుడు సంధి కాఁ జేరదని నీవు చెప్పుచున్నను, "నీవ యెఱుఁగుదువు" నియాదేశమే మాకు కర్తవ్యము 'అనియు' అట్టిక్రూరులకడకు నిన్నంపం జాలననియు, పంచ

యునితోఁ జెప్పినమాటలలో "విశేషించి మాకు నితనివచనంబులవశ్యంబు వలంఘనీయంబు" లని చెప్పి, యిప్పుడు నీవు 'నితరుత్సాహివి కాక నమరసన్నాహంబు సేయుచుండవలయు' నని చెప్పుచుండ, "నీవు సుయోధనుపాలికిఁ బోవలదనియును నొక్కబుద్ధి పుడమెడున్,"అనుచును చెప్పి "మేము వారు నర్థిఁ బొందియుండునట్లు గాఁగ నొడఁబాటు గావింపుము" అనియు, నిట్టి పరస్పరవిరుద్ధము లగు ధర్మరాజుమాటలును, ద్యూతకాలమందే పరిభవము సహింపక అప్పుడే శత్రువుల సంహారించుట కుద్రేకించి, ఆయుధములనిడఁ జూడ నర్జునుచే వారింపఁబడి ధర్మరాజునకు 'బాహుదాహంబు' సేయవలయు, 'నని సంరంభించి, యెట్లనో తొలి ద్యూతసమయానంతరమున యుద్ధములో దుర్యోధనాదిసోదరుల నందఱను చంపుదు ననియు, దుశ్శాసను రక్తపానము చేసెద ననియును ప్రతిజ్ఞఁజేసి, యిప్పుడు సంధి మాటలు చెప్పుటవలన భీమునిమాటలును; శత్రుసంహారార్థము దుష్కరమగు తపము చేసి, మహేశ్వరునివలన పాశుపతమును ఇంద్రాదులవలన దివ్యాస్త్రములను సంపాదించి, కర్ణాదులఁ జంపుదు నని ప్రతిజ్ఞచేసి. యిప్పు డిట్టిశాంతివచనములఁ జెప్పుట వలన అర్జునుని మాటలున్ను. అట్లే నకులుమాటలును, పరస్పర విరుద్ధము లగుటవలన మాయమాట లని సహదేవుని అభిప్రాయమయి యుండును. వానిలో 'నొక్కటియైనఁ గాదనక యూఁకొనుచుండుట' వారిమాటలలో నొకరిమాటయైనను ఒక్కటిఅయినను కాదనక వినుచును ఊఁకుండుట. 'అంతకంటె మేలు,' అంతకంటెను బాగు. అనఁగా సహదేవుఁడు సంధిని సమ్మతింపని వాఁడు గావున అగ్రహాతి శయమున విపరీత లక్షణాభిప్రాయ

ముతో మేలుకాదనుదానినే మేలని చెప్పుట. లేదా ధర్మరాజాదులు సంధిని కోరి పలుకుటయు అట్లుకాదని నీవుచెప్పక అంగీకరించుటయును మాశత్రువులకు 'మేల' మేలేఅనియు, లేక వారికే మేలుకాని మాకు కాదనియును కావచ్చును. 'అక్కట' అయ్యయో ఎంతకష్టము. 'వేడికొనన్నైననుఁ బోయెదవా', 'ఆ రీతిగాఁ బ్రార్థింపఁ బోదువా?', అని ప్రశ్నార్థకము; లేక ప్రార్థింపఁబోదువుపో'. అని సంభావనార్థకము. దుర్యోధనుఁడు భూమిలోన సగమిచ్చుట యెక్కడ; అది యసంభావితము. ఇచట సహదేవునికి సంధి సమ్మతమా,? అసమ్మతమా? అని ఆలోచింపఁదగియున్నది. "సమ్మతమైనచో రక్కసమాటలాడెదరు రాజును దమ్ములు "అనుట సంగతముకాదు. అసమ్మతమయినచో "సుయోధనుం డెక్కడ భూమిలోన సగ మిచ్చుట యెక్కడ?" అనుట నిరర్థకము, సంధియే సమ్మతము కాని వానికి సగమిచ్చిననేమి ఇయ్యకున్ననేమి? దీనింబట్టి చూడఁగా సహదేవునకు రాజ్యములో సగ మిచ్చినచో, సంధిసమ్మత మయినట్లును అట్లుకాక ధర్మరాజు తుదను చెప్పిన ప్రకారము అయిదూళ్లయినా మఱియెట్లయినా పుచ్చుకొని సంధిఁజేసికొనుట దైన్యమయినట్లును, అట్లు పుచ్చుకొనుట దుర్యోధనుని కరుణాలబ్ధము గాని న్యాయ్యముగాఁ దమకు రావలసిన పిత్ర్యమగు భాగముకాదు, అది అశక్తులవలెఁ గోరుట యాచ్ఞాదైన్యమన్నట్లును, సహదేవుని అభిప్రాయముగా కానవచ్చును. కాని సంధివిఘటనమే ముఖ్యసమ్మతము. ధర్మరాజువాక్యములలో అతఁడు కోరిన అయిదూళ్లును ఇంచుమించుగాఁ దమభాగముకు సరిపడినట్లు తెలియక, భీమాదులు ధర్మరాజు వచనములు అలంఘ్యములని తలంచి

వారుకూడ అట్లే పలికియుందు రని భావించి తాను ధర్మరా
జునభిప్రాయమును తెలియకయె అట్లు పలికియుందును.

ఇదియొకపక్షము; ఇంకపక్షాంతరము.—రాజును దమ్ము
లు; అనఁగా దుర్యోధనుఁడు,తమ్ములును రక్కైన మాటలాడెదరు;
నీవు సంధికి పోవునపుడు క్రూరపు మాటలాడెదరు; వానికి 'నీవు
కాదనక' ఆమాటలను ఖండించి వారికి సదుత్తరములను జెప్పి
యెట్లయిన వారి నోడఁబఱచి ధర్మరాజు కోరిన ప్రకారము
సంధికి ప్రయత్నించుట కంటె నూఱకుండుటమేలు, మాకు
మేలు. ఇచ్చట మా యన్నల మాటలను నీవు ప్రత్యాఖ్యానము
చేయక ఊరకుండుట వలన కౌరవులకు మేలనియు, వారు పలి
కెడు మాటలను కూడ ప్రత్యాఖ్యానము చేయక ఊరకుండు
ట మాకు మేలనియును సహదేవుని అభిప్రాయము.

95 మ. కలపఁగూడునె యింతసేసి దొర లీ దైన్యంబు చుట్టం
బులుం జెలులుం దిట్టరె లాతిరాజులకు మెచ్చే యివ్విధం బిట్టిదిం
కలదే వేడఁగ ధర్మజుం డడుగఁ బోగాఁ గృష్ణుఁ డాధార్తరా
ష్ట్రులు చాలిక చలంబునం బెనఁగ నెట్లుం గూడు దీపయ్య నే

'ఇంతలేసిదొరలు', హిడింబబకకిమ్మీర కీచకాదుల వధిం
చినభీమసేనుఁడును, ఖాండవదహనముచేసి ఇంద్రాదుల నోర్చిన
ట్టియు, వారికిని అసాధ్యులగు కాలకేయాదుల జయించినట్టి అ
ర్జునుఁడును, రాజసూయములో దిగ్విజయముచేసి కప్పములు
తెచ్చినట్టి నకులుఁడును, 'ఈదైన్యంబు' మీఁది పద్యార్థములోఁ
గనుపఱచిన యాచ్ఞా దైన్యమును తనుమనములందు తలంప
నైనఁదగునా? చేయఁగూడదు సరియేకదా, తలంపనయిన్యధగదు
బంధువులును, మిత్రులును నిందింపరా? ఇతరరాజు లిట్టి

దైన్యమును మెత్తురా; 'ఇట్టిదిం గలదె' వారిట్టి దైన్య మొందుట మెచ్చుటనైనఁ గలదా? ధర్మరాజు యాచింపఁ దలంపఁగా, అందుకు కృష్ణుఁడు స్వయముగా వెళ్ళఁగా, కౌరవులు పాలీయ నొప్పక చలముతోనే పెనఁగులాడు చుండెనేని; 'ఎట్లున్' ఏరీతిగానైనా అయిదూళ్లుగాని మఱి యెట్లయినన్ అనగాఁ దమకు గ్రాసవాసస్సులకు మాత్రము చాలునట్లు కాని తలంచుటను, అట్టికూడుతీపా? రుచ్యమగునా?

96 ఉ. వారలు ధర్మమార్గము సవిస్తరతం దగఁ జాడరేని యా
వ్వారలు దాని కియ్యకొనిరేన్ వినుమచ్యుత యట్టిసంధి పెం
పారఁగ నేర్చునే యుచిత మైనది కయ్యము వంకమాటలే నేరఁ
గురుక్షితీశసభ నిశ్చయ మిట్టిద కాఁగఁ జెప్పుమీ.

మావారు ధర్మమార్గమంతయు విస్తరించి చెప్పినట్లయితే దానికి వారొప్పికొనినను 'అట్టి సంధి పెంపారఁగ నేర్చునే', స్థిరమై వృద్ధి నొందఁగలదా? కాబట్టి యుద్ధమే ఉచితము. ధర్మరాజు తన శాంతికొఱకు అయిదూళ్లిచ్చినను చాలుననునది ధర్మము కాదు. కౌరవు లతిలుబ్ధులగుటను దానికైనను వారొప్పికొనరు ఒకప్పుడు ఒప్పికొని అట్లిచ్చినను, అవి మాకు గ్రాసవాసస్సులకే చాలక దైన్య మొందవలసినప్పుడు సహింపక మావారే విజృంభించినను, ఈసంధి పెంపారనేరదు. లేక యిట్లిప్పుడు సంధిలోఁ గొంచెము మాకిచ్చినను వారు కపటులు కావున, పూర్వమింద్రప్రస్థము, దానముగాను, భాగమును, మాకిచ్చినట్లిచ్చి, పిమ్మటను కపటద్యూతము కల్పించి. హరించినట్లు, మరల దానినపహరింతురు. అప్పుడైనను ఈ సంధిచెడునుగాని పెంపారునది కాదు. 'వంకమాటలేనేరన్' అయిదూళ్లను చాలునను ధర్మరాజుమా

టలలోను, 'అంత ఔద్ధత్యము పలికి ప్రతిజ్ఞలుసేసి ఇప్పు డింత శాంతి వచనములను పలుకు భీమార్జునుల మాటలలోనున్న, నేనభిప్రాయ మున్నచో, నవి యెల్ల వంకమాటలే యగును; కావున నేనట్టివంకమాట లెఱుఁగను. నాఅభిప్రాయము సగుణముగానే స్పష్టముగా యుద్ధమే యుచితమని చెప్పినాను. మీ డలనే సంధియుచితము కాక యుద్ధమే ఉచితమెట్లనఁగా:—కౌరవులు ఇతరరాజులవలెఁగారు; కపటులు; కావున వీరితో నగు సంధి పొసఁగదు తుదకెప్పుడైనను యుద్ధమే తప్పదు. కాఁబట్టి వీరితో యుద్ధమే ఉచితముగాని, సంధి ఉచితముకాదని తాత్పర్యము.

97 మ. తుది రాజ్యమ్ము సగమ్ము గొ మ్మడవియందుం జేరువంచించియుం
బదుమూఁడేఁడులు నీవునుం దిరిగి రా పాలీక పో వచ్చునే
యదిగాదేఁ దెగి బంటవై యుఱుము మాతో నన్ను నేర్పింకఁ జె
ల్లగు నాగాసీ కవియానుయోధనుఁడియుల్లం బుచ్చి పోనాడుమీ.

మీఁది పద్యములో కయ్యమే ఉచితమని చెప్పి యిందులో ఆ కయ్యమే యెట్లగునో దానికనురూపముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఈ పద్యముకు యథాశ్రుతముగా ముందు ప్రతిపదార్థమును జూతము. 'తుదిరాజ్యమ్ము సగమ్ముగొమ్ము' అంతెమందు రాజ్యములో సంగోరు పుచ్చుకొనుము; 'అడవియందుం జేరువంచించియుం బదుమూఁడేఁడులు నీవునుందిరిగి రా' నీవున్ను పదుమూఁడేఁడులు, అరణ్యవాసాజ్ఞాతవాసములను జేసితిరిగిరమ్ము. 'పాలీక పోవచ్చునే' మాపాలు మాకియ్యకుండుటకు నీకుశక్యమా? 'అదిగాదేఁ' అలాగుకానట్లైతే; 'తెగి' సాహసించి; 'బంటవై' బంటుతనముగల వాఁడవయి, మాతో యుద్ధముచేసి; 'అఱుము',

నళింపుము; 'మాయాల్ వన్ను నేర్పింకఁ జెల్లదునూ?' మ్యాయము నన్ను నేర్పు ఇటుపైని చెల్లదుసుమీ; 'నీకు అని?' ఆదుర్యోధనుని; ఉల్లంబుచ్చి పోనాడుమీ', వానిగుండె బద్ధలగునట్లు పలుకుమీ.

ఇందు సహదేవుని యభిప్రాయ మేమనఁగా, సంధినమ్మతము కానందున అదివిఘటించునట్లు ఉపపత్తితోఁ జెప్పుచున్నాఁడు. కపటద్యూతములో మమ్మోడించి పదుమూఁడేఁడులు మాకుఁ గ్లేశములఁ గలుగఁజేసినందుకు, నీవున్ను కూడ, అట్లు తిరిగిరా. మా రాజ్యము అనధికారముగా నీ వనుభవించినందుకు ఇప్పుడు నీ భాగమును గూడ మాయధీనము చేసి పదుమూఁడేఁడుల పిమ్మట వచ్చి అప్పుడు నీసగము భాగమ్ము పుచ్చుకొనుము. నీవట్లు చేయుట నీదుర్ణయముల కది ప్రాయశ్చిత్తమున్ను మాకు ప్రశాంతియు నగును. భాగమిచ్చుటమాత్రము కార్యము కాదు. మా భాగము మాకు ఇయ్యకుండుటకు నీశక్యమా అని. లేదా నీవును మేమును పాలివారము కావున మాకు నీవు చేసినట్లే నీకును మేము, చేయకుండుట మా కుచితమా? కాఁబట్టి మావలెనే నీవుఁగూడా పదుమూఁడుసంవత్సరములు రాజ్యము విడిచికొని, అరణ్యాజ్ఞాతవాసములనను భవించి, తుదను రాజ్యభాగము పుచ్చికొన్నచో మాతో నీకును పాలు సరిగా నుండును. ఆక్లేశములలోఁ గూడ నీకు భాగమియ్యకుండ నగునా?. ఇందు సగమ్ము గొమ్ము అనుదానిలో కొమ్ము అను మధ్యమ పురుషక్రియను బట్టి మేమునీకు భాగమునిచ్చువారము, నీవు పుచ్చుకొను వాఁడవు కాని, నీవు ఇచ్చువాఁడవు కావు, నీవు నీపాలుఁ బుచ్చుకొనుటకు స్వాతంత్ర్యము కలవాఁడవు కాని మాభాగమును మాకిచ్చుటకు గాదు; మాది మేమే తీసికొనఁగలము, నీవియ్య నవసరము లేదు.

ఇయ్యకుండుట కెవ్వరు శక్తులో ఇచ్చుటకును వారేశక్తులు; కావున మాపాలు మా కియ్యకుండుట నీకశక్యము కాఁబట్టి మా కిచ్చుటకూడ నీది కాదు, అనఁగా నీశక్యమయినది కాదని తాత్పర్యము. అదిగాదేని ఆలాగు కానిచో తెగి బంటవై బంటు తనముగలవాఁడవై యుద్ధముఁ జేసి అటుము వశింపుము. అనగా వట్లుచేయనిచో యుద్ధములో నశింపఁ గలవు. కాని 'మాయల్ వన్నునేర్పింకఁ జెల్లదుమా', జూదములోఁ జేసినమాయల నేర్పు ఇప్పుడు చెల్లదు సుమీ. నీకు మాయలలో నేర్పు, మాకుయుద్ధ ములో నేర్పు నీ నేర్పు జూదములోఁ జెల్లినది. ఇంక మా నేర్పు చెల్లఁదగి యున్నది.

యుద్ధములో నీమాయల నేర్పు చెల్లనేరదు. మాయలు చెల్లునప్పుడే నీబ్రతుకు. నిర్మాయికముగా మేముచేయు యుద్ధ ములో నీవు నశింతు వని తాత్పర్యము.

" ఈపద్యములో "పదుమూఁడేఁడులు నీవునుందిరిగిరాఁ బాలీక పోవచ్చునే" అనిపాఠాంతరము తాళపత్రపుస్తకములలో నున్నది. అప్పుడు దానికర్థము దుర్వ్యాతములయందు నిర్ణయించు కొన్న సమయ ప్రచు రము తిరిగిరాగానని

ఇంకొక పాఠమును చదువుదురు— "పదుమూఁడేఁడు లునీవునుందిరుగు రాపాలీక పోవచ్చునే" అనిఇందు 'తిరుగు' అను నది క్రియ; 'రాపాలీక పోవచ్చునే', పాండురాజు పాలు ఇయ్యక శక్యమా అని అర్థమును చెప్పుదురు. ఇచ్చుటనే 'తిరుగురా' అని క్రియఁజేసి, 'పాలీకపోవచ్చునే', అనియును చెప్పుదురు. ఇందు దుర్యోధనుని యందు నైచ్యసంభావనచే 'తిరుగు' అను క్రియకే 'రా' చేర్చుట. ఈపాఠములలో 'రాపాలీకపోవచ్చునే',

అను దానిలో ధృతరాష్ట్రుఁడు జీవించియుండుటను, పాండురాజు మృతినొందుటచేతను మాకు భాగములేదను కొందువేమో; మా తండ్రి పాలు మాకియ్యక తప్పదని అభిప్రాయము. ఈపాఠములలో మొదటి దానిలో సహదేవునికి సంధివిఘటనము సమ్మతమయినట్లును, తక్కినవానిలో న్యాయముగాఁ దమభాగము వచ్చినచో సంధి సమ్మతమయినట్లును తెలియఁబడును మొదటి దానిలో నింకొక యభిప్రాయము కానవచ్చును. నీవు మాకు భాగమిచ్చువాఁడవు కావు, మేమే నీకు పాలిచ్చెదము. అది యెట్లనఁగా, మావలె నీవును పదుమూఁడేఁడులు తిరిగివచ్చుట మాతో నీకును సమమగును కావుననది నీకు పాలగును. లేదా అట్లు తిరిగివచ్చుటకాక, యుద్ధముచేసి చచ్చుట, ఈరెండును నీకు సమానములే కావున నిందొకటి యేదైనను 'కొనుము' పుచ్చికొనుము. అదియే నీకు పాలగును అనఁగా పదుమూఁడేఁడులుతిరుగుటలోనే భ్రష్టుఁడవయి చత్తువు యుద్ధములోనైనను చత్తువు ఈరెండును సమానములగుటను నీకు వానిలో నొకటి పాలగునని తాత్పర్యము.

సాత్యకి.

98 మ. అనినన్ సాత్యకి ప్రీతుఁడై యితఁడు రెప్పెప్పయుండఁ బల్కెం
బ్రయోజనముం గల్గదు గౌరవంబు చెడుందుశ్చారిత్రకుండా సుయో
ధను బోధింపఁగఁబోయినన్ సరథ సోత్సాహంబుపై చూప్న నీ
రనికాయంబున కెల్లనుం బ్రియము సంగ్రామంబు మేలెప్పుడున్.

ఇందు 'గౌరవంబుచెడున్' అనఁగా నెవ్వరికి? రాజనీతి ప్రకారము సంధిఁ గోరినధర్మరాజునకా? దానిఁ బూనికొని వెళ్లిన శ్రీకృష్ణునకా? సాత్యకి అభిప్రాయమేమి? వారికికాదు.

హుణియెవ్వరికి నఁగా, యుద్ధసాహాయ్యముకై కోరఁగా నత్యుత్సాహముతో వచ్చియున్న యీ వీరులకందఱికిని యుద్ధము లేదని చెప్పి మరల పుట్టిసేపొమ్మనఁగా వీరి యుత్సాహ భంగము గుటను వీరికి గౌరవభంగమని సాత్యకి తన అభిప్రాయమును తెలుపుట.

ద్రౌపది.

101 ఉ. అంతలు సేసి పోవఁడచ్చి యక్కట సంజయు చేతఁ జెప్పి పు
త్తెంతురె యిట్టి యారట మదింద్రియమందె యుధిష్ఠిరుండు దా
నంతన యూళులేవురకు నైదుసుయోధనుఁడిచ్చునో యొకో యీ
కంత కృపావిహీనమతి వాఁడు నొంచునె యన్నదమ్ములన్.

అంత దుర్ణయములుచేసి మమ్మడవులకు త్రోలివేసిన వారుఇప్పుడు సంజయునిచేత నిట్టి యారటము అనఁగా భాగమిచ్చునట్టి యారడింపు చెప్పిపంపుదురా అట్లా పంపరు. మదింద్రియమందె యుధిష్ఠిరుండు దానంతన దానికి యుధిష్ఠిరుఁడు నంతటఁ దానే సంతోషించినాఁడు. సంజయునిఁ బాపినంత మాత్రముచు నంతసించుచున్నాఁడు. ఊళులేవురకు నైదు సుయోధనుఁడిచ్చునో యొకో ఇచ్చునా అది కాకు స్వగము ఇయ్యఁడని తాత్పర్యము ఈకంత అంత అయినను ఇయ్యక కృపావిహీనమతితో అన్నదములన్ తమును నొంచున్+ఎ నొంచున్ నొప్పించునే కానియియ్యఁడని ఇచటను ఎ "అనునది ఏవకారార్థకము. ఇది యొకపక్షము ఇంక రెండవపక్షము. ఊళులేవురకు నైదు సుయోధనుఁడిచ్చునొకో యీకంత. అతి స్వల్పముగానయి దూళ్లనిచ్చునేపో అనఁగా నిచ్చుఁగాక అట్లిచ్చినచో అన్న అనఁగా ధర్మరాజాతములన్ భీమాదులనుకృపావిహీన మతిన్ దయాశూన్యమయి

నబుద్ధిచే నొంచుని నొప్పించునా? "ఇంతకును అన్ని ఆక్షేపములతో నోర్చి సమయము తీఱినవెంటనే రాజ్య మనుభవింపఁగల మను నాశతోనున్న వీరికి ఆశాభంగమగునట్లు గ్రాసవాసమ్ముల కయినఁ జాలకుండఁగఁ బుచ్చికొని వీరిని నొప్పించునా? అనియును కావ చ్చును ఈపక్షములో ద్రౌపదికి అయిదూళ్లు పుచ్చుకొనునట్టి సంధి సమ్మతము కాదు".

102 చ. తన ముఖపడ్డ బన్నములఁ దన్మునిపైఁ గలకూర్మి, పేర్మి నీ
జనపతి సైపకున్న యదిసక్కన రాజ్యము పాలులేక తీ
ఱన కొడఁబాటు గల్గిన నెఱుంగమి వెట్టరె చాలరైరి వీ
రనరొకొ నానలేమియని యాడరె లోకమువారు కేశవా.

తన కానే ముందు పొందిన కష్టములను సహింపలేడా? అది సక్కన ఆలాగు సహించుట చక్కనే. క్రూరులెన్ని దుర్ణయములు చేసినను శాంతులని మనిపించుకొనువారు సహించుట ఉచితమగును. కాని రాజ్యము పాలులేక తీఱినకొడఁబాటు గల్గినన్ భాగములేనట్టి తీర్మానమున కొడఁబడినపక్షమున ఎఱుఁగమి వెట్టరె, ధర్మమెఱుఁగరని నిందఁబెట్టరా? చాలరైరి వీర నరొకొ, వీరు వారికిఁ జాలకయిచ్చినంతఁ బుచ్చికొనినారనరా? లేక రాజ్యభాగము కనర్హులనరా? నానలేమియని యాడరె లోకమువారు, సిగ్గులేదని లోకులనరా? వీరు సిగ్గునొంద కున్నను లోకములో సిగ్గుపెట్టరా? అనఁగా వారు వీరికిఁ జేసిన పరిభవములకు వీరు స్వయముగానే సిగ్గునొందకపోయినను లోకులు సిగ్గులేనివారని ఆక్షేపింపరా? ఒకప్పుడు ధర్మరాజును, మేమియు ననలేక యూరకున్నను లోకమువారైనా నిందింపరా? ఇందువలనఁ దాము చేయుపని లోక సమ్మతము కానిచో లోక

మునిందింపక మానదు. తమవనిలోఁ దాము స్వతంత్రులయ్యును లోకము ననుసరించి చేయువలయునని ధ్వని.

104 ఉ. ఓట రొకింత యేనియు సుయోధనుచిత్తమునందు లేదు నీ
మాటలఁబోవు నే దురభిమానపుటెక్కుడు పూను గాక యా
చ్ఛోటనసంగరంబులగు చొప్పులు పుట్టిన సైచి పాండవుల్
పోటునకిచ్చగింతు రొకొ పోదురొ కానలనుండ నచ్యుతా.

దుర్యోధను చిత్తమ్మం దేమాత్రమయినను ఓటఓడుట తగ్గుట లేదు. నీ మాటలఁబోవునే, నీ నీతివచనముల వంక నాతఁడు పోవునా? దురభి మానమునెక్కుడు పూనుగాక. దురభిమాన మేమిక్కుటముగాఁ బూరించుఁగాని యతనిచిత్తము మాఱదు. అచ్ఛోటన అచ్చటనే సంగరంబులగు చొప్పులు యుద్ధములగు నట్టి జాడలుపుట్టినఁ పుట్టఁగా. వీరు సైచి సహించి పోటునకిచ్చ గింతు రొకో, యుద్ధము చేయుటకొప్పికొనుదురో, లేక కానలనుం డన్ మరల వడవులలో నుండుటకు పోదురో అని యథాశ్రు తార్థము, ఇందుఁ గొంత విచారింపనైయున్నది. ఓట అనునది ఓఁడు ధాతువు భావార్థకమగునా? అయితే ఓడుట అని కదా రూ పముండవలయును. లేక, ఓటు+అ=ఓట అన్నచో నచ్చటి అకా రముకర్థమేమి? అవధారణమయినచో దానికిఁ బ్రయోజనమేమి? లేక ఓడుధాతు భావార్థకము ఓటు అన్నచో పాఠము "ఓటునొ కింత" అనికదా యుండవలయును. ఉకారముకు సంధి కానిచో నకారము కానియకారము రాదుగదా? కాబట్టి యుదియెట్లు? అనఁగా ఓటు+ఆ=ఓట ఆకారమవధారణార్థకము. ఓట్ దుర్యో ధనుని చిత్తమందు లేనప్పుడు ఓటు మూలకమయిన సంధియె ట్లుకుదురును. అతని మనమునందు ఓటు, కౄరత్వము తగ్గుట,

లేక యుద్ధమయినచోఁ దామోదరుమను శంక, లేదు. అదిక
లిగినఁ గదా సంధికొప్పికొనును.

"అచ్చటన సంగరంబులు" అనుదానిలో నకారము
మీఁది అకార మవధారణార్థకమగునా కాదా? అయినచో
దాని ప్రయోజన మేమి? శ్రీకృష్ణుఁ డచ్చటికి వెళ్లఁగా, పుట్టినవి
అచ్చటనే కాక మఱియెచ్చటఁ బుట్టును. ఆ అకారము
దేనివిన్యవచ్ఛేదించును? సంగరంబులగుఁనని బహువచన మెం-
దుకు? కురుపాండవ యుద్ధము, స్థలాంతరమందును, కాలాం-
తరమందును, ఒక్కసారియే కదా అయినది? కాఁబట్టి బహు
వచనము సంగతమెట్లు?

అనఁగా నీవు చేయఁబోవు సంధి కానేరదు సరియేకదా
నీకే అచ్చట యుద్ధప్రసక్తి కల్గునేమో "అని, అదిఅచ్చటనే
కావలసినది కావున నవధారణార్థము సంగతము. కాలాంతర
మున స్థలాంతరముననను, నీరికిఁగూడ వారితో యుద్ధమే కావలసి
యుండును. కావున, "సంగరంబులు" అని బహువచనమున్ను
సంగతమగును.

107 ఉ. ఆఁడిపోకయుం ఫలమునందుటయుం గని పల్కనేరమిన్
మాఁటనోరిదానవయిమాటలు చిత్తమునందు నిల్పకే
గాములు ప్రేలెదన్ వినుము కర్జము తగ్గనుగానవల్లనై
వీఁడిరైన మానవికి వెండి వివేకముగల్గనేర్చునే.

"ఆఁడిపోకయు" నీవ్యర్థ ప్రయత్నమును. "ఫలమునం
దుటయు నీ" ఫలసిద్ధిని. "కని" (తెలిసి) పల్కనేరమిన్, "నీ పలు
కటకు నేర్పులేక పోవుటచేతను"। మాఁటనోరిదానవయి మన
వారు చెప్పుమాటలకు ప్రతిగాఁ జెప్పునట్టి నోరుఁగలదానవై.

"మాటలు చిత్తమునందు నిల్పక" మనస్సులలోఁ దోచినమాటలను, మనస్సులో నిలుపుకొనఁజాలక. "ఏఁగాఱులు ప్రేలెదవ్" కఠినపుమాటలు పల్కెదను. "వినుఁడు" క్షమించి వానిని వినవలయు" కర్జము నెగ్గునుగానవల్కమై "వారునాకు చేసిన పరిభవములవలని కోపముచేత, కర్తవ్యమెద్దియో, కీడెద్దియో తెలియక. కాఱుమాటలు పల్కెదనని తాత్పర్యము. "వీఁడిదియైన మానసికి" వెఱ్ఱెత్తిన అభిమాన శాలికి. "వెండి" పిమ్మట "వివేకముగల్గనేర్చునే" క్రోపనేగమున నశించిన వివేకము, మరలఁగలుగునా. కాఁబట్టి కోపముచేత వివేకములేక, నేను పలికితినికాని ఉచితాను చితములనరసి మీరు కెల్లు తోచునో అట్లుచేయుమని సముదితాభిప్రాయము.

శ్రీకృష్ణుఁడు ద్రౌపదితోఁ జెప్పుట.

102 ఉ. ముచ్చిరనేల నేఁ గలుగ ముద్దియ నాకు వృకోదరుండు
విచ్చుచ్చఁడుఁ దోడుగాఁగ జవనంచ్యఁడు ధర్మసుతుండు వంప
నీ మచ్చుగ శత్రుసంక్షయము మేకొని సేసెదఁగాక వేఱొకం
డచ్చుపడంగ నేర్చు దురాత్ములు గౌరవు లుర్వి యిత్తురే.

ముచ్చిరనేల విషాదమొంద నేల? వేఱొకండచ్చు పడంగ నేర్చునె యుద్ధముతప్పి సంధితప్పక అగునా? కాదు "అనఁగా నేను సంధికిఁబోఁగా సంధి కుదిరినచో నిన్ను పరిభవించిన శత్రువులు నశింపరు. వారు నశింపక నీ పరిభవదుఃఖము తీఱదు. కావున సంధియగు నేమో అను విషాదము నీవు బొందవలదు. దురాత్ములగు కౌరవులు భూమి నియ్యరు భూభాగములేని సంధిని నేను సమ్మతింపను, భీమార్జునులును నాకే తోడగుదురు అనఁగా ననుసరింతురు, అప్పుడు ధర్మరాజు యుద్ధ

యునంగీకరించుము శత్రుక్షయమగును. నీవు యుద్ధకాముఁడనట్లు తలంచు చున్నాననను నభిప్రాయమునోనే ముద్దియు'' అని శ్రీకృష్ణుఁడు సంబోధించుట.

అర్జునుఁడు మరలఁ జెప్పుట.

127 తే. పాండవులు ధార్తరాష్ట్రులు పుండరీక
నేత్ర! తుల్యులు గాంబున నీకు నొక్క
రూపు కావునఁ గోరెదే రూపు నందు
నుభయపక్షంబులకును జేయుము హితంబు

పాండవులు, కౌరవులును, శ్రీకృష్ణునకు, బంధుత్వమున నొక్కరూపు వారెట్లు? పాండవులు మేనత్త బిడ్డలుకదా? కౌరవు లెట్టివారు?. అర్జునుని అభిప్రాయమేమి? ద్రౌపది శ్రీకృష్ణునకుఁ దోఁబుట్టువనుట యట్లో యిదియునట్లే అయియుండును. లేక పాండవులును, ధార్తరాష్ట్రులును, విచిత్ర వీర్యునకు పౌత్రులు సమాన బంధువులే యగుటను విచిత్రవీర్యుని రాజ్యమునకు సమానస్వత్వము కలవారేయను దృష్టికలవాఁడవు కావున మా యుభయ పక్షముల వారికిని హితంబనఁగా సంధిజేసి సగపాలు చేయుమని తాత్పర్యము.

128 క. అని విని కౌరవులకు మే
లును హితము బ్రియంబుఁ జేయఁ గోరుచు గుంతీ
తనయాగ్రజుపని ధృతరా
ష్ట్రుని కడకుం బోయెదను గదం బ్రీతిమెయిన్

శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పుట.

ఇందు ప్రియము హితము ఎట్టివి? భేదముందువా? లేదా? ఉన్నచో నొక కార్యము ప్రియమున్ను హితమున్ను అగుటెట్లు?

శించి రాజమందిరమున ధృతరాష్ట్రాదులం జూచి ఆమధ్యా
హ్నా భోజనమునకు విదురినింటికి వెళ్లి ఆ దినము అతనితో
సుఖగోష్ఠిని గడపి మరునాఁడు మరల కౌరవసభకుఁవచ్చి అచటి
పెద్దలు వినుచుండ ధృతరాష్ట్రునితో తన రాక ప్రయోజనమును
చెప్పి దుర్యోధనుని తగు మాటల నుపశాంతి జేసినను, నతఁడా
మాటలనాదరింపక తనయందుఁ దలఁచిన కృత్రిమమును దెలిసి
కొని కోపించి అచ్చటివారికి విశ్వరూపమును జూపించెను.

శ్రీ

శ్రీమహాభారతవిమర్శము

ఉద్యోగపర్వము, చతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీకృష్ణుఁడు కర్ణునితో రహస్యోక్తులు బలుకుట.

శ్రీకృష్ణుఁడు విదురునింటికిఁ బోయి కుంతి నూరార్చి కరి పురమునుండి బయలు వెడలు నప్పుడు సామము సంభవించ నందున భేదమును జేయఁదలఁచి కర్ణునిఁ బిలిచి.

శ్రీకృష్ణుఁడు.

29 సీ. నీవు వృద్ధజనోప సేవివి ధర్మసంవేదివి తెలియంగ వినుమా సిద్ధ
మంత్ర బలంబున మార్తాండు వరమునఁ, గన్నియ యగుచోఁ గొంతి గన్నవాఁడ
వగుట పాండు నృపాలు నగ్రసుతుండవు, ధర్మమార్గం బిది ధర్మతనయుఁ
డాదిగాఁగల తమ్ములందఱు నా చేత, నెఱఁగి నీ యడుగుల కెఱఁగి సకల
పుత్రమిత్ర బంధు భూరిసేనా సమా
న్వితము గాఁగఁ గొలిచియున్న రాజ్య
భార వహనమునకుఁ బట్టంబు గట్టెద
న్విభుఁడ వగుము రమ్ము వారికడకు.

అని చెప్పెను. ఇందు కర్ణుఁడు పాండురాజునకు అగ్రజుఁడని ఉన్నది కదా. కర్ణుఁడు కుంతికి కన్యాత్వ కాలములోఁ బుట్టిన వాఁడు పాండురాజుకు కుమారుఁ డెట్లగును. ధృతరాష్ట్ర పాండు రాజులు విచిత్ర వీర్యునికివలె ఈ కర్ణుఁడు పాండురాజుకు కుమా

రుఁడనుటకు. అవకాశము కానరాదు. విచిత్ర వీర్యునకు తన భార్య
లందు వ్యాస మహర్షి వలనఁ బుట్టిన ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులు
క్షేత్రజులగుదురు. కాని కుంతి అప్పటికి ఒకరికి క్షేత్రమె (భార్య
యె) కాకుండ కన్యావస్థలో పుట్టిన కర్ణుఁడు పాండురాజునకు
క్షేత్రజుఁడెట్లగును. కర్ణుఁడు క్షేత్రజుఁడు కాఁడు. కానీనుఁడు అన
గా కన్యకా పుత్రుఁడు. ద్వాదశపుత్రులలో నొకఁడు కన్యకా
వస్థలో, నితనిఁ గన్నకుంతి పిమ్మట పాండురాజును వివాహము
వలనఁ బొందినది కావున ఈ కర్ణుఁడు పాండురాజునకు కానీన
పుత్రుఁడగును.

యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి, వ్యవహార కాండము.

"శ్లో. ఔరసో ధర్మపత్నీజ స్తత్సమః పుత్రికాసుతః,
క్షేత్రజః క్షేత్రజాతస్తు సగోత్రేణేతరేణవా. గృహే ప్రచ్ఛన్న
ఉత్పన్నో గూఢజస్తు సుత స్స్మృతః కానీనః కన్యకాజాతో మా
తామహసుతో మతః" వ్యా—కానీనః కన్యకాయా ముత్పన్నః
పూర్వవత్ సవర్ణాత్ సమాతామహస్య పుత్రః యద్యనూఢా
సాభవేత్తదా పితృగృహే ఏవసంస్థితా. అథోఢా తదా వోఢురే
వ పుత్రః యథాహ మనుః॥ శ్లో॥ పితృవేశ్మని కన్యాతు యుత్ప
త్రంజనయే ద్రహః తం కానీనంవ దేన్నామ్నా వోఢుః కన్యాస
ముద్భవమితి. అని ఉండుటచేత. నిచటఁ గుంతి కన్యయై పుత్రునిఁ
గని వివాహము కాక తండ్రియింటనే అట్లే ఉండిపోయినచో
నట్టి కానీనుఁడు ఆమె తండ్రికే కానీన పుత్రుఁడగును. అట్లు కాక
ఈమె పాండు రాజుచే వివాహము చేసుకోఁబడినది కావున
నీకర్ణుఁడు పాండురాజునకు కానీన పుత్రుఁడు కావచ్చునని అభి
ప్రాయము.

31 క. పాంచాలరాజపుత్రియు
వంచితముగ నిన్నుఁ బొందు నాఱవ వరుసన్
సంచిత పుణ్యుఁడ వీవొక
యించుకయును వేఱు సేయ కేలె క్ష్మాతలమున్.

ఇందు "నిన్నుఁ బొందు నాఱవ వరుసన్" అనగా నాఱవ భర్తగాననియే నాయర్థము. సంస్కృతభారతములో:— "శ్లో. రాజన్యా రాజకన్యాశ్చ ఉపాదత్తాంత్వభిషేచనమ్, షష్ఠేత్వాంచ తథా కాలే ద్రౌపద్యుపగమిష్యతి." అని యుండుటను బట్టి చూడఁగా పాండవులయిదుగురు ఆమె కిదివఱకు భర్తలై యుండుటచేత, నిచటఁ గర్ణునియందు షష్ఠభావమును బెట్టుటలో, నతనికి పతిత్వమందే నా యభిప్రాయము? అట్లే యయినచో నది సంభావితమేనా? శ్రీకృష్ణవాక్యము, అసంభావితమగునా? ఒకప్పుడు కర్ణుఁ డంగీకరించివచ్చినచో నట్లుఁ జరుగునా. అది శాస్త్రీయమగునా? అట్లు కానిచో శ్రీకృష్ణునిది మృషాభాషణము కాదా. "సకలలోకమహనీయుఁడును, ధర్మాధర్మనిర్ణేతయుఁ గాలోచితజ్ఞుఁడును అగు శ్రీకృష్ణుఁడు. లోకదృష్టిలో రాజనీతి ప్రకారము సంధికై వచ్చి ధర్మ్యములు, హితములు అగు సామవచనములఁ దగురీతిని శత్రువుల బోధించినను వారు సమ్మతింప నందున దాన భేదములను గూడఁ బన్నఁదలచి కర్ణుని బిలచి నీకు రాజ్యాభిషేకము చేయింతునని దానోపాయమును కనుపఱచి అదియును సంఘటింపనందున ద్రౌపది నిన్నాఱవ వరుస నొందు నని భేదోపాయమును గనుపఱచెను. నీతిజ్ఞులు శత్రువులయెడఁ జేయు భేదోపాయము కపటగర్భిత మయియే యుండును. అట్లు కానిచో శత్రువులు భేదింతురా? రాజనీతి

కది దోషముకాదు. కావున నిట్టి భేదోపాయములో కాలోచితజ్ఞుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు పలికినది మృషయైనను అదిదోషముకాదని తెలియఁదగును. ఇట్లే క్షీరాబ్ధి మథనానంతరమున అమృతమునకై దేవదానవులు పెనుగులాడుచుండ భగవంతుఁడు మోహినీరూపమును ధరించి అమృతమునుబంచి యిచ్చెదనని చెప్పి రాక్షసుల వంచించి దేవతల కమృతము నిచ్చివేయలేదా. సుందోప సుందులను రాక్షసులను స్త్రీరూపమున "బలాధికుని వరించెద" నని చెప్పి మాయచే వారిని వంచించి, నశింపఁజేయలేదా. మాయావంతులయెడ మాయ జేయుట నీతిజ్ఞులకు ధర్మమే కాని దోషము కాదు. ఇంతియకాక. కొన్ని కార్యములలో మృషాభాషణము మృషకాదని కూడ విశేష శాస్త్రము చెప్పుచున్నందున శ్రీకృష్ణుఁ డట్లు చెప్పియుండును.

కర్ణుఁడు శ్రీకృష్ణునితో—

34 క. మూత్రపురీషములు
గాత్రమునం దింక వాఁగు గౌరవ మెపుడున్
బుత్రుం డని సంవర్ధిత
గాత్రునిఁగాఁ జేసి యింతకాలము కూర్మిన్.

క. నేఁడింక నెట్లుగి యొరువుల
వాఁడుఁజూఁడీ యనుచు నేను వారిఁ దొఱంగం
బోఁడిమి కాదే మదిఁ గడు
వాఁడి గలదె నాకు నకట! వారిజనాభా!

36 వ. వృద్ధోపసేవనంబును ధర్మసంవేదనంబునుం గలవాఁడ వని నన్ను నీవు చెప్పితివి రాధయు నధిరథుండును నాకు జాతకర్మాది సమస్త సంస్కారంబులు నిజకులోచితంబుగా నాచరించి రట్టి తల్లిదండ్రు

లకుఁ బుత్రకృత్యంబులు నిర్వర్తింపక వారలం బాసి చనువచ్చుట
ధర్మంబగునే.

ఈమీఁది వాక్యములలోఁ దనను పెంచిన తలిదండ్రుల విడిచి వచ్చుటయే తనకు ధర్మవిరోధమని కర్ణుండు శంకించినాఁడు గాని ద్రౌపది తన్ను నాఱవవానిఁగాఁ బొందు నని శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పినదానికి "అది ధర్మమగునా? అని శంకింపలేదు. అందు చేతనే అతఁడట్టిబుద్ధి చాపలముగలవాఁడని యూహించియే శ్రీకృష్ణుఁడతనిప్రలోభనమునకే అట్లు చెప్పెనని మన మూహింప వచ్చును. కర్ణుని కట్టిదుర్బుద్ధి యెట్లనఁగా నాఁడు ద్యూతములో పాండవులోడఁగా ద్రౌపదిని సభకు రావించినప్పుడు ఆకర్ణుని వచనములు ప్రత్యాఖ్యానము చేయుచు ద్రౌపదిని గుఱించి "భార్యకు దైవాధిష్ఠితుండయిన భర్త యొక్కరుండ,యిదియ నేక భర్తృక గావున బంధకి యనంబడును" అనుట వలననే యీ కర్ణుఁడట్టి అనుచిత బుద్ధిగలవాఁడయినట్లు తెలియవచ్చును. కాని యితర స్త్రీలకు పురుషుఁడొక్కఁడెట్లు దైవాధిష్ఠితుఁడో యీ ద్రౌపదికట్లే అయిదుగురు దైవాధిష్ఠితులు గావున నది దోషము కాదు. కర్ణుఁడాధర్మసూక్ష్మత నెఱుఁగనివాఁడని తెలిసియే శ్రీకృష్ణుఁడట్లు ప్రలోభమును గనుపఱిచి యుండును.

44 తే. ధర్మతనయుండు దాను నాశిష్యుఁడగుట
యెఱుఁగునేనియు సామ్రాజ్యమేల పూను
నట్టి ధార్మికుఁ డాధిపత్యంబు జేయు
నలవడి శాశ్వతమై యుండ వసుధ నెల్ల

ఇందుఁదనను అన్నఁగా నెఱిఁగినచో ధర్మరాజు సామ్రాజ్యమేల పూనునని కర్ణుఁడు చెప్పెనుగదా. అయితే ధర్మరాజు రాజ్యమును

పూనుకొనవలెనా యని? యుద్ధము చేయుండని యా? కర్ణుని అభిప్రా
యముకై తనను జ్యేష్ఠునిఁగాఁ దెలిసినచో ధర్మరాజు రాజ్యమెల్ల
కుంకుట ధర్మమగును గాని తనకును, శ్రీకృష్ణునకును, తానే జ్యే
ష్ఠుఁడని తెలిసియు, ధర్మరాజుకట్టి ధర్మవిరోధము కలుగఁ జేయు
ట ఉచితమగునా? అట్టి ధార్మికుఁడనఁగా తనకంటె ధార్మికుఁడని
యా? వసుధకెల్ల అనఁగా భూమికెల్లను ధర్మరాజువ నాధిపత్య
ముసిద్ధించునా? ధార్మికుఁడనఁగాఁ దనంకటెనని కాదు. కౌరవుల
కంటె ధార్మికుఁడనియుఁ దనరహాస్యముఁ దెలిసినచో ధర్మరాజు
యుద్ధముచేయుఁడనియు యుద్ధములేక తాను, కౌరవులును చావ
రనియుఁ దాము చావక ధర్మరాజుకు ధర్మవిరోధము లేకుండ
రాజ్యము సిద్ధింపదనియును, ఒకప్పుడు సంధియైనను ధర్మరాజు
కర్ధరాజ్యము వచ్చునుగాని వసుధకెల్లను, ఆధిపత్యము సంభవిం
పదనియు, వసుధకెల్ల ననఁగా కురురాజ్యమంతకు ననియు. నీ
రాజ్యముకు కౌరవులకంటె ధార్మికుఁడగు ధర్మరాజే ఆధిపత్యము
చేసినచోఁ దనకును,ఆతనికినిఁ గూడ, ధార్మికత్వము సిద్ధించును.
మీఁదఁ గనబఱచిన రీతిని తనకు పోషకత్యాగము. ధర్మరాజుకు
పరివేదనదోషమును లేకుండునటులను ఉభయులకును లోక
మందు ధర్మము శాశ్వతమయి ప్రసిద్ధిఁ బొందువనియు, దూరదృ
ష్టితోఁ జెప్పినట్టిదిగాఁ దెలియనగును.

యుద్ధము నిశ్చయించి శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పుట—

సీ. ఎల్లభంగులం బాండవుల గెల్తురది యట్లుండ నీవుపొమ్మిప్పుడు కురుయోధ
జనకుఁ గురుభీష్ములకును మాతోడం దోడువచ్చిన రాజులందఱకుఁ జెప్పుమిమ్మా
సంబుసౌమ్యంబై సమశీతోష్ణంబై తృణపఫలోపేతంబును సుమగంధాన్వితం
బునగుచున్న మైంధవంబునుం గుదు సౌమ్యంబున్నయది యేడవదిగా దివసు

బలమహాబాహ్య వచ్చుచున్నయది ధాన్యాదిసమయము గాఁదు శంభాణంబు గావున యమునవిఁ గానీకుండు కమలనాభున కిట్లనియె.

అనియున్నది ఇందు ఇయ్యాసమునఁ గా నెద్దియో తెలియదు. సౌఖ్యము, సమశీతోష్ణము సమగ్రధాన్యంబు "అనియుచటఁ జెప్పుటను రేవతిగాదు శ్రీకృష్ణుని ప్రయాణమాసమును బట్టిచూడఁగాఁ నది కార్తిక మనఁ దగినట్లున్నది. 'దినము నిశ్చయించుటకు దీనిలో చాలినంత ఆధారము కానరాదు. ముందు దీనిఁగూర్చి కొంత విచారింపఁబడును." ఇచట నింకొక పెద్ద విషయము విచారింపవలసియున్నది అది యొద్ది అనగా.

ఇప్పటి న్యాయవాదులు కొందఱును విద్వాంసులు కొందఱును పాండవుల రాజ్యభాగ విషయములో "రాజ్యములు అవిభాజ్యములు, జ్యేష్ఠైకానుభోజ్యములు. కావున విచిత్రవీర్యుని రాజ్యమునకు, జ్యేష్ఠుఁడు ధృతరాష్ట్రుఁడు గావున, వాఁడే రాజు కాని పాండురాజు రాజ్యాధికారియే కాకుండ నతనిపుత్రులగు పాండవులు రాజ్యభాగముఁ గోరుటయు దానికై శ్రీకృష్ణుఁడు సంధిఁ జేయఁబోవుటయు, నచటి పెద్దలు భీష్మాదులుకూడ భాగ మియ్యవలయునని చెప్పుటయు, నిది యంతయును అసంగతమని పత్రికలలో వ్రాసియున్నారు. వీ రొకపక్షమువారు. మఱియొక పక్షమువారు ధృతరాష్ట్రుఁడు జాత్యంధుఁడుగావున నతఁడే రాజ్యానర్హుఁడని తలఁచియే సత్యవతి మఱియొక పుత్రునిఁ బ్రసాదింపుమని వేదవ్యాస మహర్షినిఁ గోరఁగా నట్లే ఆయన ప్రసాదింపఁ బాండురాజు జన్మించినవాఁడు గావునఁ బాండురాజే రాజ్యాధికారము గలవాఁడుగాని ధృతరాష్ట్రుఁడుగాఁడు" అనియును చెప్పుచు వివా

దము చేయుచున్నారు. వారు తమ తమపక్షములలోఁ గను పఱచిన ప్రమాణము లెవ్వియనఁగా, మొదటి పక్షములో ధృతరాష్ట్రున కాపేరు, రాష్ట్రమును ధరించినవాఁడగుటను వచ్చినదనియు, పాండురాజు వేఁటకుఁబోయి నప్పుడు రాజ్యభారము ధృతరాష్ట్రుని యందే, యుండుటను, పాండురాజు శతశృంగమునఁ జనిపోయిన పిమ్మట నిశ్శంకముగా రాజ్యము ధృతరాష్ట్రునిదిగానే యుండుటయు, వ్యాసులు మొదలగువారు ధృతరాష్ట్రునినే "రాజే, నరపతీ, పృథివీపతీ" అనుచునచ్చటచ్చటఁ బలుకుచుండుటను, రాజు మాత్రమే చేయఁదగిన అశ్వమేధములు ధృతరాష్ట్రుఁడు చేసినట్లు భారతములో నుండుటను, ఈ మొదలగు వానినిఁబట్టి ధృతరాష్ట్రుఁడే రాజుగాని పాండు రాజు కాఁ డని మొదటి పక్షమువారు చెప్పునది. ఇఁక రెండవ పక్షములోఁ ధృతరాష్ట్రుఁడనునది రూఢిపదముకాని యౌగికము కాదనియు పాండురాజు వేటకుఁబోయినపుడు భీష్మ విదురుల సాహాయ్యమున రాజ్యభారమును ధృతరాష్ట్రుఁడు వహించిపాండురాజు చనిపోయిన పిమ్మట తానే రాజ్యమేలుటచే నంతమాత్రమున ధృతరాష్ట్రుఁడే రాజ్యాధిపతిఁ గాఁజాలఁడనియు విచిత్రవీర్యుఁడు చనిపోయిన పిమ్మట కొంతకాలము భీష్ముఁడు రాజ్యము వహించినను అతఁడు ఎట్లు రాజ్యాధిపతి కాలేదో అట్లే పాండురాజు రాజ్యమునందు లేనికాలములో ధృతరాష్ట్రుఁడు రాజ్యమును వహించినాఁ డన్నంతమాత్రమున ధృతరాష్ట్రుఁడే రాజ్యాధిపతి యని చెప్పునది చాలిన ప్రమాణము కాదనియు చెప్పుదురు. ధృతరాష్ట్ర పాండురాజుల జననములను బట్టి యీ రెండు పక్షములవారి వివాదమును కొంత మనముచర్చింతము. విచిత్రవీర్యుఁడు

సంతానము లేకపోఁగా భీష్ముని సమాలోచనముఁగొన్న సత్యవతి తన కోడండ్రగు విచిత్రవీర్యుని భార్యలు అంబికాంబాలికలయందుఁ బుత్రుల నపేక్షించి వేదవ్యాసుని బ్రార్థింప నా మహర్షి మొదల నంబిక యందు నియోగవిధిచేఁ బుత్రునిఁ బ్రసాదింప నుద్భవిల్లిన వాఁడు ధృతరాష్ట్రుఁడు. ఇతఁడు మాతృదోషమున జాత్యంధుఁడు కాఁగా అంబాలికయందుఁగూడ పుత్త్రునిఁ బ్రసాదింపుమని సత్యవతికోరఁగా నట్లే వేదవ్యాసు డనుగ్రహింప నామెయందుఁ బాండురాజు జన్మించిన వాఁడు. ఇతఁడును మాతృదోషమున, అనఁగా వెలవెలఁ బాఱుటను, వెల్లఁదనమునఁ బుట్టినవాఁడు. కాన పాండుఁడని అప్పుడే వ్యాసుఁడు నిర్దేశించి వెళ్లెను. సత్యవతి అంబికయందుఁ బుట్టినవాఁడు జాత్యంధుఁడగుటను మరల నన్యుఁడగు పుత్రు నపేక్షించి వ్యాసులను కోరఁగా వచ్చిన ఆమహర్షిని జూచి అతని మునివేషమునకు రోసి అంబిక తనదాదినిపంప నామెయం దుద్భవిల్లినవాఁడు విదురుఁడు. ఇట్లుండ రెండుపక్షములవారును జెప్పు యుక్తిప్రమాణములను విచారింపవలయు.

ఆంధ్రమహాభారతమునందు—

ఆ. 5. ప. ఇట్లు బ్రహ్మోత్తరంబుగాఁ బ్రజావృద్ధియు సస్యసమృద్ధియు నగుచుండ నాంబికేయుండైన ధృతరాష్ట్రు రాజ్యాభిషిక్తుం జేసి భీష్ముండు దనకు విదురుబుద్ధియును సహాయంబుగా రక్షించుచున్నంత. అనియుండుటచేత ధృతరాష్ట్రుఁడే పట్టాభిషిక్తుండైనట్లును.

ప. ధృతరాష్ట్రుండు యుధిష్ఠిరు యౌవరాజ్యధురంధరుఁగా నెఱిఁగి భీష్మవిదురులతో విచారించి యౌవరాజ్యాభిషిక్తుం జేసిన.

అనుటలో యుధిష్ఠిరుఁడే యౌవరాజ్యాభిషిక్తుఁడైనట్లును కానఁబడుచున్నందున కురురాజ్యాధిపత్యము ధృతరాష్ట్రునిదే.

కాని పాండురాజది కాదని మొదటివారును. ధర్మరాజునకు యౌవరాజ్యాభిషేకము చేయుటవలనఁ బాండురాజు రాజ్యాధిపతి యగుటచే నాతని పుత్త్రుఁడగు ధర్మరాజునే ధృతరాష్ట్రుఁడు యౌవరాజ్యమం దభిషేకించినాఁడు గాని తనపుత్త్రుని దుర్యోధనుని అభిషేకింపలేదని రెండవ వారును చెప్పుచున్నారు. మఱియు,

ఆ 64. వ. ఒక్కనాఁడు ధృతరాష్ట్రుండు భీష్మవిదురద్రోణ దుర్యోధనా
దులసమక్షంబునఁ బాండవులకిట్లనియె.

65 గీ. సర్వలోకసాక్షి యగు కృష్ణుఁడు
సాక్షిగాఁగ మీకు సకల పృథ్వి
రాజులోకార్ధరాజ్య మిచ్చితి పాండు
రాజు విభవ మెల్ల రమణఁ గొనుఁడు.
అని ధర్మరాజు నభిషిక్తుం జేసె. అని యున్నది.

ఇందు ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండు పుత్త్రులకును తన పుత్త్రులకును గలవిరోధమును జూచి ధర్మరాజు, యౌవరాజ్యమునకు తనపుత్త్రులు యోగ్యులేమిని, దెలిసి వారితండ్రి యర్థరాజ్యమును వారికిచ్చి ఇంద్రప్రస్థమునకుఁ బంపినట్లున్నది. ఇట్లుండ సంస్కృత భారతమందు పాండు రాజునకే పట్టాభిషేకమైనట్లుండఁగా ధృతరాష్ట్రునకు పట్టాభిషేకము చేసినట్లు చెప్పినందున నన్నయభట్టుఁడును, పిమ్మట తమతండ్రి భాగము తమకిమ్మని, ధర్మరాజాదులు కోరి శ్రీకృష్ణుని సన్నిధికి పంపినట్లు చెప్పినందున, తిక్కన సోమయాజియును పొరపాటుపడి సంస్కృతమునకు భిన్నముగాఁ దెనిఁగించినారని, యొకరు సోపపత్తికముగా వ్రాసినారు ఈ విరోధమును గురించి మూఁడాలోచింతము కౌరవ పాండవదాయ భాగవిషయములో, సంస్కృతభారతములో—

"శ్లో. భీష్మేణ విహితం రాష్ట్రే ధర్మచక్ర మవర్తత,
విచిత్రవీర్యంచ తదా బాల మప్రాప్తయౌవనం.
కురురాజ్యే మహాబాహు రభ్యషించ దనంతరం,
హతే చిత్రాంగదే భీష్మో బాలే భ్రాతరి కౌరవ.
పాలయామాస తద్రాజ్యం సత్యవత్యా మతే స్థితః,
విచిత్రవీర్య స్తరుణో యక్ష్మణా సమగృహ్యత;"
జగామ వాస్త మివాదిత్యః కౌరవ్యో యమసాదనం.

ఇట్లు విచిత్రవీర్యుఁడు సంతానములేక తా చనిపోఁగా

శ్లో. తయోరుత్పాద యాపత్యం సమర్థో హ్యసిపుత్రక,
అనురూపం కులస్యాస్య సంతత్యాః ప్రసవస్యచ.

అని సత్యవతి వేదవ్యాసులను గోరఁగా

శ్లో. భ్రాతుః పుత్రాన్ ప్రదాస్యామి మిత్రా వరుణయోస్సమాన్
వ్రతంచరేతాం తేదేవ్యౌనిర్దిష్ట మిహ యన్మయా.
సంవత్సరం యథాన్యాయం తతశ్శుద్ధే భవిష్యతః

అనివ్యాసులు చెప్పఁగా సత్యవతి—

శ్లో. సద్యో యథా ప్రపద్యేత దేవీ గర్భంతథాకురు,
అరాజకేషు రాష్ట్రేషు ప్రజానాథా భవిష్యతి.

అని మరల వ్యాసులను గోరి, తనకోడలి నంబికను శుచిగా నుండునట్లు నియమించఁగా అట్లువ్యాసులును ఆమె ననుగ్రహించి పోవునపుడు.

శ్లో. నాగాయుత సమప్రాణో విద్వాన్ రాజర్షిసత్తమః,
మహాభాగో మహావీర్యో మహాబుద్ధి ర్భవిష్యతి.
కింతుమాతుస్స వైగుణ్యా దంధఏవభవిష్యతి,

అని చెప్పగా నట్టి యంధుఁడు కురువంశమునకు అను రూపుఁడు కాఁడని తలచి మరల సత్యవతి.

శ్లో. నాంధః కురూణాం నృపతి రనురూప స్తపోధన.
జ్ఞాతివంశస్య గోప్తారం పితౄణాంవంశవర్ధనం.
ద్వితీయం కురువంశస్య రాజానం దాతుమర్హసి.

అని కోరఁగా నందుకు వ్యాసులు సమ్మతింప తన రెండవ కోడలు అంబాలికను పూర్వమువలె సత్యవతిని నియోగింపఁగ నామెయందుఁగూడ. వ్యాసమహర్షి ప్రసాదించి పోవునపుడు.

శ్లో. వివర్ణా పాండుసంకాశా సముపద్యత భారత,
వ్యాస స్సత్యవతీపుత్ర ఇదం వచన మబ్రవీత్.
యస్మాత్పాండుత్వ మాపన్నా విరూపంప్రేక్ష్యమామిహ,
తస్మాదేష సుత స్తేవై పాండు రేవ భవిష్యతి.
నామచాస్యైత దేవేహ భవిష్యతి శుభానసే,

అని చెప్పిపోవునపుడు మొదటి కోడలు అంబికయందు బుట్టినవాఁడు పుట్టుగ్రుడ్డివాఁడగుటను, ఆమెకు మరియొకని ననుగ్రహించుటకు.

శ్లో. తం మాతా పునరే వాస్య మేకం పుత్రమయాచత,
తథేతిచమహర్షి స్తాం మాతరం ప్రత్యభాషత.

ఇట్లు అనుమతించి వ్యాస భట్టారకుఁడు మరల నంబికనను గ్రహింపఁబోవునపుడు ఆమె యాతని వికృత రూపమునకు రోసి తన దాదిని బంపెను, ఆమెయందుఁ బుట్టిన వాఁడు విదురుఁడు ఇట్లుండ, నాంధ్ర భారతములో నన్నయభట్టుఁడు, ధృతరాష్ట్రుని కే పట్టాభిషేకమైనట్లు చెప్పినందున దానిని సమర్థించుటకై

"విచిత్రవీర్యుఁడు సంతానము లేక చనిపోయినందున అతని భార్యలందు ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులు నియోగమునఁ బుట్టిన వారు, అందు ధృతరాష్ట్రునకు పెద్దవాఁడు నియోగవిధిలో—

శ్లో. ఏకముత్పాదయే త్పుత్రం నద్వితీయం కథంచన,

అని రెండవవానికి నిషేధముండఁగా నట్టినిషిద్ధజన్ముఁడగు పాండుఁడు రాజ్యార్హుం డెట్లగును? అని. మొదటి పక్షమువారు చెప్పుదురు. సంస్కృత భారతములో పాండు రాజుకే పట్టాభిషేకమైనట్లు చెప్పియున్నందున దానినే సమర్థించుటకై.

శ్లో. ధృతరాష్ట్ర స్త్వ చక్షుష్ట్వా ద్రాజ్యం నప్రాప్యవద్యత, అనియు,
నాంధః కురూణాం నృపతి రనురూప స్తపోధన,

అనియు నుండుటచేత ధృతరాష్ట్రుఁడు పుట్టుగ్రుడ్డి వాఁడగుటను మఱియొక పుత్రునిఁగోరగాఁ బాండురాజు పుట్టిన వాఁడుగావున.

శ్లో. ఏకముత్పాదయేత్.

అను నియోగవిధి అర్హుఁడగు నేకపుత్రుని పరముగా నన్వయించునని చెప్పి పాండుఁడే రాజ్యార్హుఁడని రెండవవారు చెప్పుదురు. ఈరెండు పక్షములను మనము మధ్యస్థులముగా విచారింతము. నియోగశాస్త్రముఁ బిమ్మట నాలోచింతము, భరత వంశపు రాజుల చరితముకు ఆభరత వంశోద్ధారకుఁడును భారత కర్తయునగు వ్యాసభట్టారకుఁడు చెప్పినవి ముఖ్యప్రమాణము. కాఁగా భారతములో నిల్లచోట్లను కౌరవ పాండవుల నుభయులను భాగము పుచ్చుకొమ్మని వ్యాసభట్టారకుఁడు విధించి చెప్పుట వలనను కురువృద్ధులగు భీష్మ బాహ్లీకాదులును అట్లే సమ్మతించుటవలనను ధృతరాష్ట్రుఁడు నిర్వివాదముగా ముందొకసారి

వారి యర్ధరాజ్యమును వారికిచ్చియుండుట వలనను. ఉభయులును రాజ్యార్హులే కాని వేఱుకామభారతమట్లున్నను, ధర్మశాస్త్రప్రమాణములు విచారింపవలయునన్నచో వానినిఁగూడ విచారింతము, మనుస్మృతినవమాధ్యాయము నియోగవిధి ౫౯వ. శ్లో.-

శ్లో. దేవరాద్వాసపిండాద్వా స్త్రియా సమ్యఙ్నియుక్తయా,
ప్రజేప్సితాధిగంతవ్యా సంతానస్య పరిక్షయే.

ఇందు సంతానాభావమందు స్త్రీనియోగింపఁబడి దేవరునివలనఁ గాని సపిండుని వలనఁ గాని యిష్టమగు సంతానమును బడయవలయునని చెప్పఁబడుచున్నది. సమ్యఙ్నియుక్తయా యనుటలో నెవరిచే నియోగింప బడవలసినది మూలమందుఁ జెప్పబడలేదు "పత్యాది గురుజన నియుక్తయా" అని వ్యాఖ్యానము. ప్రజేప్సితా అనుటలో నీప్సిత మెవ్వరికో చెప్పఁబడలేదు. కాని నియోజకు లెవ్వరో వారికేయని "నియుక్తయా" అనువిశేషణ సామర్థ్యమువలన దెలియఁదగియున్నది. ఇచట నియోక్త్రి సత్యవతి. ఆమె కీప్సితప్రజ యెట్టిదని విచారింపఁగా వంశాభివృద్ధికరమును వారుక్షత్రియులగుటచే రాజ్యార్హమును అగునట్టి సంతానమని చెప్పఁదగియున్నది. ఇట్లుండ. మ. ౬౦ శ్లో.

శ్లో. విధవాయాంనియుక్తస్తు ఘృతాక్తోవాగ్యతోనిశి.
ఏకముత్పాదయేత్పుత్రం నద్వితీయం కథంచన.

ఇందుపురుషుఁడుకూడ, నియుక్తుఁడై ఒక్క-పుత్రునుత్పాదింపవలయునన్నట్లు కానిపించుచున్నది. ఇందువలన ఒకనియోగములో ఒక్కనికే కాని వేకండ్ర నుత్పాదింపఁగూడదనియును, తేలుచున్నది.

శ్లో. మ. ౬౧. ద్వితీయ మేకే ప్రజననం మన్యంతే స్త్రీషుతద్విదః.

ఇందు మఱికొందరాచార్యులు (ధర్మశాస్త్రప్రవక్తలు) రెండవ సంతానమును గూడ నివ్వనచ్చునని చెప్పినట్లు గానంబడు చున్నది. దీనినింబట్టిచూడంగా నియోగించువారు ఒక్కపుత్రుండు చాలునని తలంచి యొక్క పర్యాయము నియోగించినచో నియోగింపంబడినవాండు అట్లే ఒక్కనిమాత్రమే యుత్పాదింపవలయు, రెండవవాని నుత్పాదింపరాదనియు నియోక్తలు అనేకపుత్రులను కోరి యనేకవారములు ప్రత్యేకము, మరల మరల నియోగింపవలయును గాని అట్లుకాక మొదటి ఒక్కని యోగమును బట్టియే అనేకుల నుత్పాదింపంగూడదనియు ఏకము త్పాదయేత్ అను వచనమునకు అర్థమగుటనునది సామాన్య శాస్త్రమగుచున్నది

కావునం బ్రికృత మందు సత్యవతి.

శ్లో. తయో రుత్పాద యాపత్యం సమర్థోహ్యసి పుత్రక,
అనురూపంకులస్యాస్య సంతత్యాః ప్రసవస్యచ.

అను వచన ప్రకారమున కురుకులాభివృద్ధికరమును, కులమునకు అనురూపమును, అగు సంతానమును, ఆ కోడండ్రిరు వురి యందును గలిగింపుమని వ్యాసభట్టారకుని కోరుటచేత, సత్యవతి కీప్సితప్రజ యిద్దఱియందును, కులాభివృద్ధికరము, రాజ్యార్హమును, అగునట్టిదియే కావున "ఏకముత్పాదయేత్" అను సామాన్యశాస్త్రమిచట వర్తింపదు. ఆవచనము ఒక స్త్రీయందొక్క సంతానమును గోరి యొక్కమాఱు నియోగించు నట్టి విషయములో సావకాశము. "ద్వితీయమేకే ప్రజననం" "ప్రజేప్సితాధిగన్తవ్యా" అనునవి నిరవకాశము లు "సావకాశాన్నిరవకా

శంబలీయః" అను న్యాయమున నిరవకాశ శాస్త్రదృష్టిచే "త యోరుత్పాదయాపత్యం" అని ద్వివచనముండుటను, సత్యవతి కిద్దఱియందును సంతానమిష్టము. "భ్రాతుఃపుత్రాన్ ప్రదాస్యామి" అని బహువచన ముండుటను వ్యాసభట్టారకుఁడు "ఏకముత్పాదయేత్" అను శాస్త్ర ముత్సర్గశాస్త్రము కావున నే బహుపుత్రుల నిచ్చెద నని చెప్పి అట్లుచేసెను. అందువలన నిచట విచిత్రవీర్యుని భార్య లిద్దఱగుటను వారియందుఁ గల్గునట్టి సంతానము వంశవృద్ధికరము, రాజ్యార్హము అగు నట్టిదియే సత్యవతికోర్కి యగుటను, దలిసియే వ్యాసమహర్షి "భ్రాతుః పుత్రాన్ ప్రదాస్యామి" "వ్రతంచరేతాం తేదేవ్యౌ" అని యిద్దఱి నుద్దేశించి వారియందు విచిత్రవీర్యునికి అనేక క్షేత్రంబుల నిచ్చెదనని చెప్పి అట్లుత్పాదింపగాఁ బుట్టిన ధృతరాష్ట్రపాండురాజులు మాతృభేదమునుబట్టియు సత్యవతి యుద్దేశమునుబట్టియు, నుభయులును, రాజ్యార్హులనియే చెప్పవలయును. "ధృతరాష్ట్ర స్త్వచక్షుష్ట్వాద్రాజ్యం నప్రత్యపద్యత" అనునది అతనికి రాజ్యమంద సామర్థ్యమును దెలియఁజేయునుగాని అనర్హతను చెప్పునది కాదు. అందుచేతనే భీష్ముఁడు పాండురాజు నభిషేకించినాఁడు ధృతరాష్ట్రుఁడు జాత్యంధుఁడయ్యును వారిరువురకును రాజ్యమందు స్వత్వభ్రంశములేదు. మునులమతమున నియోగమంగీకార్యమైయుండను, ఆ నియోగము నియోక్తల ఇచ్ఛాధీనమయియుండఁగను, అదిచాతుర్వర్ణ్య సామాన్యమైయుండుటను. దాని ముఖ్యఫలము వంశాభివృద్ధియే, రాజులలో గౌణఫలము రాజ్యపాలనమును అయియుండును. ఇచట, నుభయాభిప్రాయములలోను సత్యవతికోరుటచేత, ధృతరాష్ట్ర పాండురాజు లిద్దఱునుగూడ

రాజ్యస్వత్వముగల వారేకాని, లేనివారుకారు. అందుచేతనే నిర్వివాదముగా వ్యాసనారదాది మహర్షులును ధర్మతత్వజ్ఞులగు భీష్మవిదురాదులును వారిరువురకును భాగము నిర్ణయించి చెప్పుచుండఁగా. శ్రీకృష్ణభగవాను లట్లే చేయఁదలచి ప్రవర్తింపఁగా కౌరవులుకూడ లోభబుద్ధిచే భాగమును హరింపఁదలంపుఁగల వారుగాని, వారికి భాగములేదన్నవారు కాకుండఁగా, నింతియే కాక, యొకసారి ధృతరాష్ట్రుఁడు వారి కర్ధరాజ్యమిచ్చి యుండఁగాను పరస్పరప్రతిపక్షులగు కౌరవపాండవులకే రాజ్యానుభవములో వివాదముకాని, స్వత్వములో వివాదము లేకుండఁగా నవకేల యీ శుష్కవివాదము ధర్మశాస్త్రాభిప్రాయమునఁగాని పెద్దల అభిప్రాయమునఁగాని ఉభయపక్షములవారి అభిప్రాయమునఁగాని దాయస్వత్వములో వివాదము కాన్పించదు, ధర్మశాస్త్రమన్ననో వ్యాసాదులు చెప్పిన దానికంటె నింకెద్ది? అగును, ఆచారమన్ననో భీష్మాదులకంటె నింకెవ్వ రెఱుఁగుదురు. రాజ్యార్థము వివాదముఁ వారి కట్లుండఁగా నిప్పటి న్యాయవాదులు రాజ్యము లవిభాజ్యములని చెప్పుటనుబట్టి, యీపదార్థములకు వివాదముఁ గల్పించుకొని పరస్పరాధిక్షేపములకుఁ బాత్రములగుట యనవసరముగాఁ దెచ్చికొనినట్లు కాన్పించుచున్నది. అప్పటిపెద్దలు వారికి సంధి (రాజీనే) కోరిచెప్పిరి. కాఁబట్టి యిప్పటివాదులుగూడ రాజీనొందుటయే యుచితమని తోఁచుచున్నది.

ఇంక రాజ్య మవిభాజ్య మను దాని కభిప్రాయం మిట్లు కావచ్చును, రాజ్య మేకాధిపతికమయి యున్నచోఁ బ్రజలకాతని యెడల భయగౌరవాతిశయములు కలిగి యుండును, ప్రజలయందాతనికి దండప్రచారపాటవముఁ గలిగియుండును. అట్లు కాక

రాజ్యము భిన్నభిన్నము కాఁగా నొక మహానది యనేకములు కాల్వలయి దాని గాంభీర్యము చెడి యెల్లవారికిని సులభముగా లంఘ్యమయినట్లు ఆ యాధిపత్యముకూడ నల్పమగుటచేఁ బ్రజలకు మాననీయము కాక గాంభీర్యము చెడును. అందువలన నట్టి యధిపతికిఁ జెల్లఁదగు దండప్రచారము సరిగాఁ జెల్లనేరదు. దండప్రచారము చెల్లనినాఁడు ప్రజలవృత్తి న్యాయ్యమై జరుగనేరదు. అందువలన, లోకమున కనర్థములు మెండుగా సంభవించును. ఇట్టి యభిప్రాయముచేతనే రాజ్య మవిభాజ్యమని తలంచి యుందురు. ధర్మశాస్త్రములలో విభాగము కాన్పించక పోలేదు. అవి భాజ్యమను తలంపును అల్పరాజ్య విషయముగాని యిట్టి అసంఖ్యాతవైశాల్యముగల కురురాజ్య విషయముకాదు. అయినను పూర్వరాజులు విభాగముచేసి కొనక యుండుటయును గూడ ఆకాలమున, నెల్లవారును ప్రాయికముగా సౌభ్రాత్రము గలవారై యుండుటను వారు వివాదము చేసి కొనక రాజ్యమం దేశాధిపత్యమునే యొప్పికొని తక్కిన సోదరులు పెద్దవాని యను మతిని రాజ్యసుఖములను మాత్రము తాముగూడ ననుభవించుచు నాధిపత్యమును పెద్దవానియందే యంగీకరించుట చేత నయియుండును. ఇట్టి సౌజన్యము రాజులలోనే కాక బ్రాహ్మణాది గృహస్థ కుటుంబములలోను కొన్ని చోట్ల రెండుమూఁడు తరముల వరకును విభాగములేక యుండుట యిప్పుడును కాన్పించుచున్నది. ఈ కురురాజ్య మందును ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులకు అట్టి సౌభ్రాత్రముండుట చేతనే పాండురాజుకు మొదట పట్టాభిషేక మయి నప్పుడు ధృతరాష్ట్రుఁడుగాని, పాండురాజు రాజ్యమందు లేని కాలములో

ధృతరాష్ట్రుఁడు రాజ్యాధిపత్యమును వహించుటకు పాండురాజు గాని, వివాదము చేసికొనలేదు. ఇప్పుడు కలిప్రవేశ మగుటను, ధార్తరాష్ట్రపాండవుల కట్టి సౌభ్రాత్రము లేనందున వీరికి వివాదము కలిగినది. అందుచేతనే, ధృతరాష్ట్రుఁడు జీవించియున్నవాఁడగుటను, ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులను బట్టియే, రాజ్యవిభాగము చేయవలసి వచ్చినది. ఇదిగాక పూర్వమిక్ష్వాకు వంశపురాజులలోఁ గొందఱు సోదరులు విభాగము చేసికొనినట్లు రామాయణ ముత్తరకాండలోఁ గాన్పించుచున్నది. గ్రంథవిస్తరమగు నని వ్రాయుట లేదు. ఇఁక ధృతరాష్ట్ర నామసార్థక్యమును కొంతవిచారింతము. ధృతరాష్ట్రుఁడనునది రాష్ట్రముధరించిన నాఁడని మొదటిపక్షము వారి వాదము. అయితే యీపేరాతనికి పుట్టిన పిమ్మటనే వచ్చినదా? రాజ్యమును ధరించిన పిమ్మటనే వచ్చినదా? పిమ్మట నయినచో వారి వాదముకు కొంత అవకాశ ముండవచ్చును గాని "ధృతరాష్ట్ర స్త్వచక్షుష్ట్వా ద్రాజ్యం న ప్రత్యపద్యత, అను శ్లోకము వలన ఆ పేరాతనికి రాజ్యమును ధరించుటను స్థిరపఱుపఁ జాలఁ బోవుట మాత్రమే కాదు అతని కా కారణముచేతనే రాజ్యప్రాప్తియే లేనట్లు చెప్పఁదగియున్నది. కావున, యుధిష్ఠిరుఁడు, సహదేవుఁడు, దుర్యోధనుఁడు, సుయోధనుఁడు, దుశ్శాసనుఁడు, అను నామము లెట్టివో యిదికూడ నట్టిదేయని చెప్పు రెండవపక్షము వారి వాదము కవకాశము కలుగుచున్నది. కాని విచారింపఁగా ధృతరాష్ట్రనామమున కొకరీతిని వ్యుత్పత్తి సిద్ధింపవచ్చును. ఎట్లనఁగా కురురాజ్యము విచిత్రవీర్యునితో, నంతరింపనుండగా వ్యాసమహర్షి ప్రసాదమున, మరల కురుకులమును రాజ్య

మును ఉత్పన్నము కాకుండ నిలిపినవాఁ డగుటను, ఆపేరుపుట్టి నతోడనే, ఆతనికి వచ్చినదని చెప్పుట యుచితము. ఈపక్షము లో ధృతరాష్ట్రుఁడు రాజ్యము ధరించినను ధరింపకున్నను కురు వంశము, రాజ్యమును ఉత్పన్నములు కాకుండ వంశకర్తయగు టచేతను అతఁడు కాకున్న నతని పుత్రులయిన ధరింపఁగలవారు గావున కురురాజ్యము కురువంశాన్యాధీనము కాకుండ నిలిపిన వాఁడు కావుననే ధృతరాష్ట్రుఁ డని సిద్ధింపవచ్చును. కావుననే ధృతరాష్ట్రునికిగాని, పాండురాజుకు గాని "రాజు నరపతి పృథివీ పతి మొదలగు పదములు వాడుటలో నొక తప్పిదనుగాని, విశే షముగాని లేదు. ధృతరాష్ట్రుఁ డశ్వమేధములఁ జేయుటఁ గురిం చి" సంస్కృతభారతములో—

శ్లో. తస్య వీరస్య విక్రాన్తై స్సహస్రశతదక్షిణైః,
అశ్వమేధశతై రీజే ధృతరాష్ట్రో మహామఖైః" అనియు,

ఆంధ్రభారతములో—

42. చ. వినుతయశుండు పాండునృపవీరుఁడు దిగ్విజయంబు సేసి పెం
పునఁ గొనివచ్చి యిచ్చిన యపూర్వమహాధనరాశి పేర్మి, వా
రని విభవంబుతోడ ధృతరాష్ట్రుఁడు సేసె శతాశ్వమేధముల్
దనరఁగ భూసురేశులకు దక్షిణ లిచ్చి యథోచితంబుగన్.

అనియు నున్నది. ఈ రెంటివలనను, పాండురాజు తాను దిగ్విజయము చేసి తెచ్చిన ధనములతోఁ దనయన్న ధృతరాష్ట్రు నిచే నశ్వమేధములు చేయించినట్లు తెలియఁబడుచున్నది. ఇది యును వా రిరువురకు గల సౌభ్రాత్రమును, ధృతరాష్ట్రుని అశ క్తతను, పాండురాజు రాజ్యశాసనము నును తెలియఁ జేయును.

ఇందొక విశేషము తోఁచుచున్నది. వివాహమ్ము, యాగము, రాజ్యపాలనము. ఇవి జ్యేష్ఠు నతిక్రమించి కనిష్ఠుఁడు చేయఁగాదు. వారిలో జ్యేష్ఠుఁ డనర్హుఁడై తాను వానియం దిచ్ఛవిడిచికొని, కనిష్ఠునకు, అనుజ్ఞ నిచ్చినచోఁ గనిష్ఠుఁడు చేసికొనవచ్చును. అందువలన నవి యైచ్ఛికము లయి యున్నవి. కాఁబట్టి ధృతరాష్ట్రుఁడు జ్యేష్ఠుఁడు గావున, నతనికి నుపనయన వివాహాది స్మార్త కర్మలు జరిగియుండుట, నిర్వివాదమే కదా? శ్రౌతకర్మలనుగూడ నాతనిచే జేయింప నభిప్రాయము కలవాఁడై పాండురాజు అట్లు చేయించినవాఁడు. రాజ్యమును కూడఁ దానే వహించినవాఁడయ్యును పెద్దవానియందలి గౌరవముచేఁ బ్రభుత్వ మతనియందుంచినట్లు తనకృత్యమంతయు, నతనికి నివేదించుచుండువాఁడు.

ఇంతమాత్రమున ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులలో నొకరికి రాజ్యమందు స్వత్వమును ఒకరికి అస్వత్వమును సిద్ధింపదు.

అశ్వమేధమును చేయువాఁడు రాజే. అనునది క్షత్రియ జాతినిఁ దెలియఁజేయుటకే చాలినట్లున్నది. కాని రాజ్యాధిపత్యము నిచ్చునట్టిదిగా నుండలేదు. పేరుమాత్రమే ధృతరాష్ట్రునిది కాని అట్టి యోగ్యత పాండురాజుది గానే. ఆ యశ్వమేధ కర్తృత్వము తెలియఁజేయఁ జాలును కావున అదియును వారికది బొత్తిగా సాధకము కాదు. ఇంకొకటి మాత్రము శంకింతురేమో ఇప్పటికి దాని నెవ్వరును నుదహరింపలేదు గాని, ము-దెవ్వరైన నట్టివాదమును, చేయుదురేమో యని దానిని మొదలనే విచారించుట యుచితము. ఎట్లనఁగా, కౌరవులు ద్యూతకాలమందు పండ్రెండు సంవత్సరము లరణ్యవాసమును, ఒక సంవత్సర మజ్ఞాత వాసమును పణముగా నిర్ణయించు కొనుట

కభిప్రాయ మాలోచింపఁగా నిప్పటి న్యాయశాస్త్రములలో, పండ్రెండు సంవత్సరములకు కాలదోషము పట్టుననియును అంతవఱకు నొకరిసొత్తు మఱియొక రనుభవించినచో సొత్తుగల వారికి కాలదోష శాస్త్ర ప్రకారము సొత్తునందు స్వత్వము చెడును గావున నట్లు పాండవులకు స్వత్వభ్రంశమును జెప్పఁదలచి వారట్టి సమయము నిర్ణయించినారని యూహింతురు. కాని అది సరి అయినది కాదు. ఏ వ్యవహారములో నైనను అవధి కాలము (వాయిదా) అతిక్రమించిన పిమ్మట పండ్రెండు సంవత్సరములు కాలము కావున నది అవిచారరమణీయము. ఇంతియె కాక ఇప్పటి న్యాయశాస్త్ర మెట్లున్నను మన్వాది స్మృతులలో భూవిషయములో నఱువది సంవత్సరములు నిర్వివాదముగాఁ బైవారాక్రమించుకొని అనుభవింపఁగా పిమ్మట కాలదోషము చెప్పఁబడినది. మధ్యమధ్యను వివాదము జరుగుచున్నచో నెన్నఁటికిని కాలదోషము లేదనియును కూడఁ జెప్పఁ బడినందున నట్టి దోషమిచ్చుట లేదు. కాని యింకొకటిశంకింతు రేమో? ద్వితీయద్యూతములో కాలమును పణముగాఁ జేసికొని నారుగాని రాజ్యమును కాదు. ఆకాలము పదుమూఁడు సంవత్సరములు. ఆ మధ్యను పాండవులు వివాదము చేసినవారు కారు. ఆ కాలములో పాండవుల రాజ్యము నెవ్వరనుభవించ వలసినది నిర్ణయించుకొనినట్లు ఈ యాంధ్ర భారతములోఁ జెప్పఁబడలేదు. అందువలన దానిని కౌరవులు నిర్వివాదముగా ననుభవించిన వారు కావున, నిచట కాలదోషమని. కాని యదియును సరిపడదు మీఁదఁగనఁబఱచిన ప్రకారము అఱువది సంవత్సరముల వఱకును కాలదోషములేదని కాని, లేక "శ్లో" అవిభక్తాగమో భోగః ప్రా

మాణ్యాం నైవగచ్ఛతి అను వచనప్రకారము అపరిశుద్ధాగమముగల అనుభవము, ప్రమాణము, కాదని కాని, నిర్వివాదముగా ననుచోట వాదుల సమక్షమందు వారి వివాదము లేకుండఁగా, ననుభవమని దాని తాత్పర్యము. కాని పరోక్షమందు కాదు గావున, అందువలనఁగాని, యెట్లయినను పాండవుల స్వత్వము చెడలేదని తెలియవలయును. ఇంక సంస్కృత భారతములో నీ యాంధ్రభారతమునకు గల విరోధమును గుఱించి కొంత విచారింతము.

ఈ యాంధ్రభారతములో సంస్కృత భారతమునకు భిన్నముగా కొన్నికథాంశములు చెప్పఁబడుట సత్యమే. వానిలో సంస్కృతమందు పాండురాజునకు పట్టాభిషేకము చెప్పఁబడియుండఁగా నీయాంధ్ర భారతములో ధృతరాష్ట్రునకయినట్లు చెప్పుటచే నన్నయ భట్టుఁడీ విషయములోఁ బొరపాటు పడినట్లు మహారాజశ్రీ అనంతాచార్యుల వారు తమ వైజయన్తీ పత్రికలో వ్రాసియున్నారు, కాని అది అంతగాఁ బొరపాటు కానట్లూహింపవచ్చును. నన్నయ భట్టుఁడు సంస్కృత భారతకర్తయగు వ్యాస భట్టారకుని వచనమునకు వేఱుపడినను అభిప్రాయమునకు వేఱుపడినవాఁడు కాఁడు. వ్యాసభట్టారకుఁడు పాండురాజునకు పట్టాభిషేకము మాత్రము చెప్పినను ఆ పట్టాభిషేక ఫలము రాజ్య స్వాతంత్ర్యమును ధృతరాష్ట్రుని యందే చెప్పుచు ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులుభయులకును భాగమును విధించుచునే యెల్లచోట్లను చెప్పుటచేత ధృతరాష్ట్రుఁడంధుఁడగుటను పట్టాభిషేకోత్సవమున కనురూపుఁడు కానందున పాండురాజునకు పట్టాభిషేకము చేయించియు, వారిరువురకును రాజ్యస్వత్వము

నూహించిరయే, యభిషేకమనునది యొక శిష్టాచార ప్రాప్తమై యున ఉత్సవముగావున, నది యొక యుత్సవమే, కాని రాజ్య స్వత్వముకు నిబంధనము కాదను, వ్యాస భట్టార కాభిప్రాయ మును, దెలిసికొని అది మనకు స్పష్ట మగునట్లు ధృతరాష్ట్రున కభిషేకమును తాను చెప్పినను, వారలుభయులకును భాగ మొప్పినవాఁడు కావున, యథాశ్రుత విరోధముల తన గ్రంథము కు తాన్వించినను వాస్తవాభిప్రాయమున నది విరోధము కాదని యట్లు చెప్పియుండును.

ఇది యిట్లు సమాధానమునకు శక్యమగును గాని, ఈ విషయములో నింకొకటి విచారింపవలసియున్నది. సంస్కృతము లో "ధృతరాష్ట్ర స్త్వచక్షుష్ట్వాద్రాజ్యం నప్రత్యపద్యత" పారశవత్వాద్విదురో రాజా పాండుర్బభూవహ. ధృతరాష్ట్రుఁడంధుఁ డగుటను విదురుఁడు శూద్రాపుత్రుఁడగుటను పాండురాజే రాజ్య ము నొందినాఁడని కాన్పించుచున్నది కదా? ఇచట విచిత్రవీర్యునికి ఔరసపుత్రులు లేనందున, నాతని క్షేత్రములందు, క్షేత్రజులను కోరఁగా ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులు పుట్టినవారు. మనుస్మృతి నవమాధ్యాయములో దాయభాగ విషయములో శ్లో. పుత్రాన్ ద్వాదశ యానాహ నౄణాం స్వాయంభువో మనుః, తేషాం షడ్బంధుదా యాదాః షడదాయాదబాంధవాః. అని ద్వాదశ విధపుత్రులను చెప్పుచు నందులో "శ్లో" ఔరసః క్షేత్రజశ్చైవ దత్తః కృత్రిమ ఏవచ గూఢోత్పన్నో పవిద్ధశ్చదాయాదా బాంధవాశ్చషట్. అని క్షేత్రజులు దాయాదులుగాఁ జెప్పెను. ఇచ ట ధృతరాష్ట్ర పాండురాజు లుభయులును క్షేత్రజులు గావున ధృతరాష్ట్రునకు భాగప్రసక్తి కలిగి, యతఁ డంధుడగుటచే రాజ్య

వహాన శక్తుఁడు కాఁడని, పాండురాజు రాజ్యమును, పొందునట్లు చెప్పుట ఉచితమగును, కాని విదురుఁడు విచిత్రవీర్యునికి క్షేత్రజుఁడు కానందున అతనికి రాజ్యభాగ ప్రసక్తియే లేకుండఁగా ధృతరాష్ట్రునితో సమముగా నిషేధకారణముగా నతని పారశవత్వము నుగ్గడించుట కభిప్రాయమేమి? ఇచట విదురుని జననమును బట్టి విచారింతము—

సత్యవతి అంబికయందే మఱియొకనిఁ గోరుటయు, అంబిక తనకు బదులుగాఁ దనస్థానమందుఁ దనకృత్యముకయి తన దాదినిఁ బంపుటయును ఆమెయును ఆ కృత్యములోఁ దనకు స్వీయోద్దేశము, ఫలమును, లేక అంబికకొఱకే ప్రవర్తించుటయు, సకలధర్మజ్ఞాన నిధియగు, వేద వ్యాసమహర్షి మొదల "భ్రాతుః పుత్రాన్ ప్రదాస్యామి" అని మువ్వురివఱకును అనుజ్ఞ యిచ్చుటయు, సత్యవతియును మొదల "తయోరుత్పాదయాపత్యం" అని అంబికాంబాలికలయందు ఏకానేకసాధారణముగా నపత్యమును గోరుటయును అందుకు స్త్రీభేద మెట్లున్నను "భ్రాతుః పుత్రాన్ ప్రదాస్యామి" అని ఎవ్వతె యందు గలిగిన వారైనను విచిత్రవీర్యునకు వారు క్షేత్రజు లగుదురని తలఁచి అట్లు చెప్పుటయు, నంబికయు, దాదియును, ప్రవృత్తిలో వ్యత్యాసము గలవారయినను, దాని ఫలములో వ్యత్యాసము లేక యొక్కయుద్దేశమే, కలవారగుటయును, వీని నన్నిటినిఁ బట్టి చూడఁగా ఈ దాదియందును, విచిత్రవీర్యుని క్షేత్రమను తలంపుతో ప్రవర్తించుట వ్యాసమహర్షి బీజోత్పన్నత ధృతరాష్ట్ర పాండు విదురలకు తుల్యమగుటను, విదురునికూడ క్షేత్రజునిఁగానే భావించి ధృతరాష్ట్రునకువలె, విదురునకుఁ గూడ

డా యాదత్వ ముండు నని యాశంకించువారికి, దానిని పోఁగొట్టుట కేయిఁయే "పారశవత్వాద్విదురో రాజ్యం నప్రత్యపద్యత" అని అతనికి రాజ్యభాగ సత్వమును నిషేధించి చెప్పియుందురు. మీఁదఁ గను పఱచిన హేతువులు, విదురునిను దాయస్వత్వముకు చాలకున్నను భాగప్రాప్త్యాశంకకు చాలియుండును కావుననట్లు నిషేధించి చెప్పవలసివచ్చినది. కాఁబట్టి అది అసంగతము కాదు. ఇదియొక పక్షమున సమాధానము. ఇంకొక పక్షమునఁగూడ సరిపడవచ్చును. ఎట్లనఁగా ఈదాది అనునది విచిత్రవీర్యునికి అసవర్ణ క్షేత్రము కావచ్చును ఆకాలమున క్షత్రియులకును అను లోమక్రమమున వైశ్యశూద్ర స్త్రీలుకూడ వివాహమునకు అసజాతీయ భార్య అగుటను, ఆమెయందుఁ బుట్టిన వాఁడు. విచిత్రవీర్యునకు క్షేత్రజుఁడగును, గాని దాయార్హుఁడు కాటని నిషేధించిరని కావచ్చును.

సం॥ భా॥ ఆ॥ ప॥ ౧౦౫ అధ్యాయము సత్యవతి భీష్మునితో చెప్పునపుడు, శ్లో. సనియుక్తో మయావ్యక్తం త్వయాంబా ప్రతిమద్యతిః, భ్రాతుః క్షేత్రేషు కల్యాణ మపత్యంజనయిష్యతి. తవహ్యానుమతే భీష్మ నియతం సమహాతపాః।విచిత్రవీర్య క్షేత్రేషు పుత్రానుత్పాదయిష్యతి॥౧౦౬ అసజజ్ఞే విదురో నామ కృష్ణ ద్వైపాయ నాత్మజః । ధృతరాష్ట్రస్యవై భ్రాతా పాండోశ్చైవ మహాత్మనః. అనియున్నది. ఇందువలన దాదికూడ విచిత్రవీర్యునకు ఒకభార్య, విదురుఁడు, విచిత్రవీర్యునికి పుత్రుఁడును, అగుదురు.

పాండురాజు పాండుతను గుఱించి—

ఇతని పాండుత, ఆజన్మసిద్ధముగాని మధ్యను వ్యాధివేళ మున వచ్చినదికాదు. అది శ్వేత్రమునుండ కుష్ఠమునుకాదు, ఈపాండుత సౌభాగ్యమయియె యుండును. కానిచో సౌందర్య ప్రధానలగు స్త్రీలు గౌరాంగులు కనకాంగులు అని వర్ణించుట యును. అట్టి పాండుతకయి స్త్రీలు ప్రయత్నించుటయును, ఎందుకు? "సీతా లోధ్ర ప్రసవరజసా పాండుతా మానసేశ్రీః" అని కాళిదాస మహాకవి ప్రయోగములో? గోన్పించుచున్నది' ఆగంతు కోపాయము చేతనయినను, సంపాదింప నాశాస్యమై యున్న పాండుత, రోగవిశేషమనుట, యుచితముగా కనఁబడదు. అట్లే అయినచో సత్యవతి ధృతరాష్ట్రునిఁ గుఱించి వలె, నాతని. గురించియు, నెందుకు శంకింపకుండును. మఱియుఁ గుంతి, తన స్వయంవరముకు వచ్చిన రాజమండలిలో—

శ్లో. దదర్శ రాజశార్దూలం పాండుం భరత సత్తమం,
సింహాదర్పం మహోరస్కం వృషభాక్షం మహాబలం.
ఆదిత్యమివ సర్వేషాం రాజ్ఞాం ప్రచ్ఛాద్యవై ప్రభాః,
తిష్ఠంతం రాజసమితౌ పురందరమివాపరం.
పాండుం నరవరం రంగే వ్యాదయే నాకులాభవత్,
తతః కామ పరీతాంగీ సకృత్ప్రచలమానసా,
వ్రీడమానా స్రజం కుంతీరాజ్ఞః స్కంధేసమాసజత్,

అని ఆతనినే ఎందుకు కోరికొనును కాఁబట్టి ఎట్లుచూచి నను ధృతరాష్ట్ర పాండురాజు లుభయులును రాజ్య భాగార్హులే కాని అనర్హులు కారు. అట్లుకాక సత్యవతీ వేదవ్యాస వచన ములు ప్రమాణములు కావనిచెప్పి, ధృతరాష్ట్ర పాండురాజుల

జననములే నిషిద్ధములయ్యెను, వారిరువురకును. భాగము నిర్ణయించి చెప్పినవ్యాస నారదాదిముని వచనములును, ప్రమాణములు కావన్నచో, నీకురురాజుల చరితమే, యసాధారణమైనప్పుడు, వారి రాజ్యభాగము మాత్రము అసాధారణము కాకూడదా? దాని కితర సామాన్యశాస్త్ర మెందుకు? కురువంశ రాజులకువలె, కురురాజ్య నియమమున్న వేఱు" అని తలఁచియైనా యీ విషయములో మనస్సు తృప్తి నొందుటమేలు. కాని వివాదము అనవసరము. ఇంతవఱకును ప్రసంగమున కౌరవ పాండవుల దాయ భాగమును గుఱించి విచారింపఁబడినది. ఇంక ప్రకృతమును అనుసరింతము.

కర్ణుఁడు శ్రీకృష్ణునితో మరల చెప్పుట.

58 వ. ఈ సమరసముద్రంబు గడవనీఁది నిన్నుం గనియెదఁ గాదేని నూర్ధ్వలోకంబునం గాంచెద. ఇందు 'యుద్ధసముద్రమును, నిస్తరించి నిన్ను జూచెద్దననునది కాను పాండవులను యుద్ధములో సంహరించి నిన్ను చూచి మాటలించెదనని, అవలేపగర్భితమైన, మాటయగును

శ్రీకృష్ణుఁడు హాస్తిపురమునుండి వచ్చి ధర్మరాజుతో —

88 వ. ఎవ్వరెంత సెప్పినను — నతం డశక్తదుర్జనత చేయుంబూనిన నమానుషంబులగువానిం గొన్ని వెడమాయలంబన్ని వెక్కసపోకలం బోయితి —

ఇందు దుర్యోధనుని ఆశక్తి, దుర్జనతయును నెవ్వియనఁగా తానందుకు శక్తుఁడు కాకున్నను శ్రీకృష్ణులను గట్టింప ప్రయత్నించుట. అమానుషంబులను వెడమాయలనగా విశ్వరూప ప్రదర్శనము.

భీష్ముఁడు దుర్యోధనునితో తనయుద్ధ నిర్ణయమును జెప్పుట.

152 ఆ. నన్ను కర్ణుఁగొండె నన్నొండెఁ గార్యంబు
సేయఁబనుప వీలు సేయువాఁడ
నైనఁ గాని సకలసేనాధిపత్యంబు
బూన నేరఁ జుమ్ము భూపతనయ

ఇట్లు భీష్ములు చెప్పుటకు అభిప్రాయమేమి సర్వసేనాధిపత్యమిచ్చి, నన్నుఁగాని కర్ణునిఁగాని మున్ను పంపుమనుటవలన, తామిరువురును, కలసి యొకకాలములో, సర్వసేనాధిపత్య మొందుటకు ఒకరి యాధిపత్యమును, ఒకరు అంగీకరించు వారము కామనియు, ఒకరిని ముందు పంపుమని పర్యాయమును నిరూపించి చెప్పుటవలన, మొదటివారు జీవించియుండు వఱకును రెండవవారికి అవకాశము లేదు. కాఁబట్టి కిరీటికొకనికి నే నోర్వన్. అని మీఁద చెప్పుటవలన ముందు తాను యుద్ధమునకుఁ బోయినను అర్జునునిచేఁ దాను మృతినొందఁగాఁ గర్ణున కవకాశము గలుగును లేక కర్ణుఁడు ముందుఁబోయినను, అర్జునునిచేఁ గర్ణుఁడు చచ్చువాఁడను నిశ్చయముగలవాఁడేయగుటను, తనకును పిమ్మట నవకాశము రావచ్చుననియు, నభిప్రాయమును, గూఢపఱచి కర్ణునియందలి ఈర్ష్యచే నట్లుచెప్పినదిగా అతత్త్వజ్ఞులకుఁ దోచునట్లు పలికియుండును. ఇందువలన నర్జునునకు జయము తప్పదని తోఁచఁగా నప్పుడైనను సంధిఁజెప్పి కొనుదురేమోయను నభిప్రాయము గూడఁ గావచ్చును. భీష్ము లెప్పటికయినను సంధి కావలయునను అభిప్రాయముగల్గి యున్నందుకు నింకొక యుదాహరణమున్ను కలదు. యుద్ధములోఁ దాను పడినప్పుడు తన యొద్దకు కురుపాండవులందఱును వచ్చియుండ నప్పుడు తనకు తల-

గడల్లు కావలెననియు, తన దప్పిదీర్చుకొనుటకు దివ్యోదకము కావలయు ననియుఁ గోరి అర్జునునిచే నట్టి అద్భుత కర్మచే యించి కౌరవులకుఁ జూపించుటకును నిదియే యభిప్రాయము.

భీష్ము లంబోపాఖ్యానమును చెప్పుట కభిప్రాయము తాను శిఖండివలన మృతినొందఁ గలవాఁడనని సూచించుటచే తనయినను దానికి దుర్యోధనుఁడు భీతినొందియైనా సంధి కొప్పి కొనునేమో? అనియే కావచ్చును,

దుర్యోధనుఁడు "పాండవుల వధించుట" కెంత కాలము పట్టునని భీష్ముని అడుగుట.

403 ఆ. పాండవులకుఁ గలుగు బలము లన్నియు నను
యుఁ జంపనీకు దినము లెన్ని పట్టుఁ
గురుఁడుఁ గృపుఁడు గురుకొడుకు కర్ణుండు నెం
తెంత మానమున వధింతు రనఘ

ఇందు దుర్యోధనుని ఆశాచాపలము, అవివేకమును తెలియఁబడును. అవివేకమెట్లనఁగా భీష్ములకు సర్వసేనాధిపత్య మివ్వఁగా నాతఁడొక్కఁడే పాండవబలము లెల్లఁ జంపినచోఁ దక్కిన ద్రోణాదుల విషయములోఁ బ్రశ్న మెందుకు? లేక భీష్ములు పాండవబలముల జంపఁగలిగియు నుపేక్షించును, కాక వారిచే నోడునో చచ్చునో అనియా? అట్లే అయినపక్షమున ద్రోణాదుల విషయములోఁ గూడ నట్లేకదా అభిప్రాయము? అదియే, దుర్యోధనుని తలంపు అయినచో యుద్ధప్రయత్న మెందుకు? ప్రశ్న మెందుకు?

భీష్ములు బదులు చెప్పుట.

405 క. అనిఁ బాండవసేనలఁ జం,
పను నైజంపను నేము పాలుభంగుల నీ కి
ట్లనుమానము వాయఁగ నడు,
గన తగుఁ గడు లెస్స యిందుఁగాక నరేంద్రా.

ఇందు భీష్ముఁడు దుర్యోధనుని ప్రశ్నమందలి అసందర్భమును కొంతపరిహసించి తమసామర్థ్యములనడుగుటగా నమర్థించి "అనుమానము వాయఁగనడుగన తగు" అను దానివలన నీకు మా యెడలనుండు అనుమానము నీ మనమునందే పెట్టికొని యూరకుండుటకంటె నడుగుటయే మేలు అయినదను అర్థము యథాశ్రుతముగాను, గూఢముగాను అడుగక + అలని కాఁగా అడుగుటకుమాత్రమే తగును కాని మేమట్లు చేయ శక్యము కాదు అను నర్థమును అగునట్లు పలికెను.

వ. అట్లే గురుకృపాశ్వత్థామ కర్ణుల నడుగఁగా వారు క్రమమున గురుఁడు నెలకనియుఁ గృపుఁడు రెండునెలలకనియు నశ్వత్థామ పదిదినములకనియుఁ గర్ణుఁడైదుదినములకనియుఁ జెప్పఁగాఁ గర్ణునిఁ గుఱించి.

417 అనిప్రతినిసేసినఁ గలకల నవ్వి గాంగేయుండు

అనియున్నది. ఇందుభీష్ముఁడు కర్ణునిగుఱించికలకలనవ్వుట కభిప్రాయమేమి? తమ అందఱికంటె శీఘ్రకాలములోఁ జంపుచు నన్నందుకయితే నశ్వత్థామకూడ తమకంటె శీఘ్రముగాఁ బది రోజులలో ననన్నగమకు నతని నవ్వకుండుటవలననాతండంతకు తగి యుండునుగాని కర్ణుఁడట్లు చేయఁజాలఁడు. మాటలుమాత్రము పలుకువాఁడని అభిప్రాయము

418 పలుకులకేమి యెన్నియును బల్కఁగవచ్చు మనరాజునొద్ద మా
ర్పలికెడు వారు లేరు విను పాండవమధ్యము గాండివంబు దీ
ప్తులు మిఱుమిట్లు గొల్పకమునె గుణ ధ్వని భ్రమ్యాలైన వీ
నులు వయినన్ బలేబలుక నూల్కొనకుందువు సూతనందనా.

ఇందు "అర్జునుఁడు తటస్థించు వఱకునే కదా నీప్రతాపము" అని కర్ణుని యధిక్షేపమందే భీష్ముని యభిప్రాయము? "అట్లైతే తాముకూడ నర్జునుఁడు లేనిచోటనే తమ ప్రతాపమును జెప్పికొనిరికదా? అందుకు కర్ణునిమాత్రమే అధిక్షేపించు టెందుకు? మనరాజునొద్ద మార్పలికెడు వారు లేరు. అని అనెనుకదా? తానట్లు చెప్పుటయే మార్పలుకుటకదా? అనగా మనరాజును మంత్రులును నీ ప్రల్లదనము విని సహించువారే కాని నివారించువారుకారనియు, నేను దక్కఁజెప్పెడు వారులేరుకావున నేనే చెప్పెదననియు నీవు [illegible] వారిమాటల కూఱికొనువాఁడవును కావనియును అధిక్షేపము.

రాజునొద్ద మార్పలికెడువారు లేరన్నందుకు ముందు రథికుల నిరూపించు ప్రసంగములో భీష్ముఁడు కర్ణుని అర్ధరథునిగా సోపపత్తికముగఁ దెలిపినందుకు కర్ణుఁడు మరలఁ దననే యర్ధరథుఁ డనునప్పుడు రాజుగాని మంత్రులుగాని మాఱు పలుక లేదు కావున భీష్ముఁడట్లు పలికియుండును.